

ดาเป็นยักษ์ที่เพิ่งตื่น: ชนชั้นกลางกับการเมืองไทย

เอนก เหล่าธรรมทัศน์*

การยึดอำนาจเมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔ ทำให้ประเทศเรามีสถิติทางการเมืองที่ยากจะหาได้ในประเทศอื่นใด คือภายในระยะ ๕๕ ปีหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เรามีการรัฐประหารนับเป็นจำนวนครั้งได้เท่ากับจำนวนครั้งของการเลือกตั้งทั่วไปพอดี คือ ๑๗ ครั้ง สถิติ“มหัศจรรย์พันลึก”นี้ชี้ให้เห็นสภาวะอันเป็นวัฏจักรของการเมืองไทยและชวนให้หดหู่ใจเป็นอย่างยิ่ง แต่ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา การเมืองไทยก็มีพัฒนาการในด้านดีให้เหมือนกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการที่ชนชั้นกลางได้กลายเป็นพลังทางการเมืองที่ไม่มีใครมองข้ามได้แล้ว ขบวนการนักศึกษาซึ่งสร้างประวัติศาสตร์แห่งเดือนตุลาคม ๒๕๑๖ และ ๒๕๑๙ นั้น ก็คือ“ตัวแทน” (Proxy) ของชนชั้นกลางนั่นเอง การต่อสู้ของขบวนการนักศึกษาเป็นจุดเริ่มที่ทำให้การเมืองไทยเข้าสู่ยุคใหม่ ยุคที่พลังนอกระบบราชการได้เข้าไปอยู่ในสมการแห่งอำนาจแล้ว

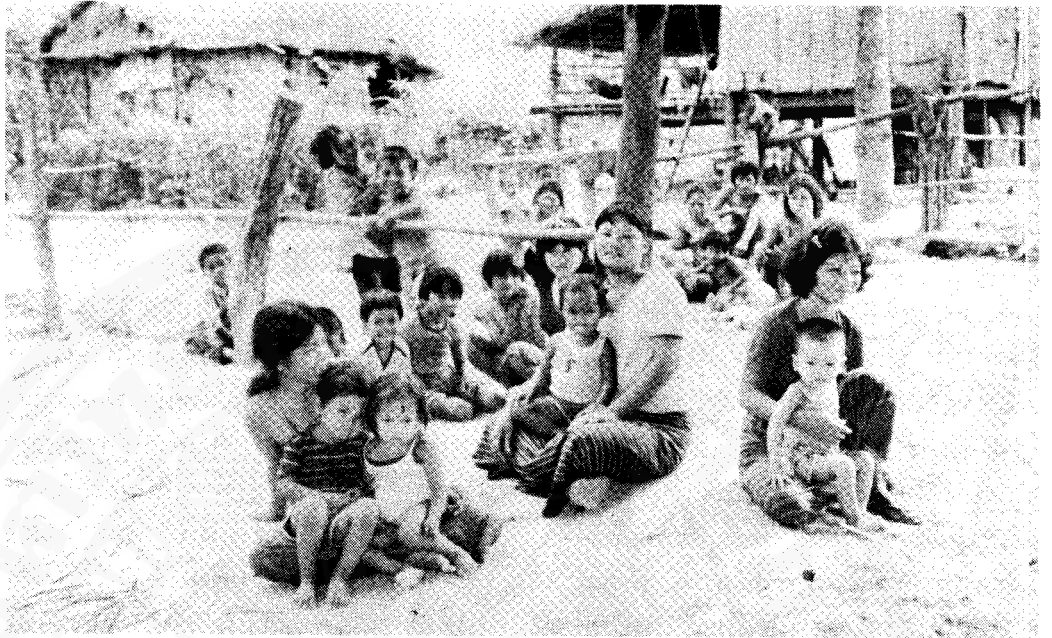
การรัฐประหารในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๔ เป็นการถอยหลังเข้าคลองครั้งใหญ่ของประชาธิปไตย แต่ภายในเวลาไม่ถึงปี ชนชั้นกลาง“ตัวจริง” อันหมายถึงบุคคลที่เป็นนักบริหารอาชีพในภาคเอกชน หรือผู้ประกอบการวิชาชีพอิสระ เช่น แพทย์

พยาบาล ทนายความ สถาปนิก ได้สร้างความหวังใหม่ให้กับเรา คนเหล่านี้ผูกเน็คไท ใส่สูท ถือโทรศัพท์เคลื่อนที่ แต่ก็ปรารถนาเข้าร่วมการชุมนุมประท้วงอย่างไม่ย่นย่อ จนทำให้รัฐบาลพลเอกสุจินดาต้องล้มครืนลง ทั้ง ๆ ที่มีบทเรียนล้ำค่าจากกรณี“๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖” และมี“สามกองทัพอหรรค สองสภา”หนุนหลังอยู่ ผู้คนจำนวนไม่น้อยจึงมองคนกลุ่มนี้ ด้วยความชื่นชม และเปรียบพวกเขาว่าเป็นเสมือน“ยักษ์ใหญ่ที่เพิ่งตื่นขึ้นมา”^๑

ชนชั้นกลางเป็นยักษ์ใหญ่ที่เพิ่งตื่นจริงหรือ? ตอบได้ว่าจริงในส่วนที่เป็น“ยักษ์ใหญ่” แต่ไม่จริงในส่วนที่“เพิ่งตื่น” ชนชั้นกลางหาได้นอนหลับไม่รู้นอนคู่ไม่เห็น และเพิ่งจะมามีบทบาทในปลายคิมหันตฤดูแห่งปี ๒๕๓๕ นี้เองไม่ ที่จริงชนชั้นกลางเป็นปัจจัยสำคัญของการเมืองมาตลอดหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา แต่เพราะเรามัวตื่นเต้นกับบทบาทของพวกเขาในการช่วงชิงประชาธิปไตยคืนมา จึงไม่ค่อยได้คิดว่าก่อนหน้านี้ก็พวกเขาอีกเช่นกันที่เป็นปัจจัยเอื้อหนุนให้คณะทหารเข้ายึดอำนาจ การที่กระบวนการประชาธิปไตยต้องหยุดชะงักในระยะหลังนี้ มูลเหตุสำคัญอาจจะอยู่ที่ชนชั้นกลางยังแสวงหาระบบการเมืองในอุดมคติไม่ได้ ยาม

* ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์เป็นอาจารย์ประจำ และผู้อำนวยการโครงการปริญญาโท สาขาการปกครองสำหรับนักบริหาร (MPE) คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บทความนี้แปลและเรียบเรียงจากบทความภาษาอังกฤษชื่อ“Sleeping Giant Awakens? The Middle Class in Thai Politics” ซึ่งเสนอต่อที่ประชุมวิชาการนานาชาติ เรื่อง Democratic Experience in Southeast Asian Countries ในเดือนธันวาคม ๒๕๓๔ ณ ศูนย์วิจัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

^๑ Anawus Chettana, “Sleeping Giant Awakens,” *The Nation*, June 22, 1992, C-1.



ไต่ที่บ้านเมืองเป็นประชาธิปไตย ชนชั้นกลาง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนมีการศึกษาและเป็นคนในเมือง ก่อตบหน้กับข้ออ่อนข้อบกพร่องของนักการเมือง พรรคการเมือง และสถาบันรัฐสภาไม่ได้ แต่ขณะเดียวกันก็ไม่มีปัญหาแก้ไขข้ออ่อนข้อบกพร่องเหล่านั้นด้วยตัวเอง เสียงวิพากษ์วิจารณ์ของพวกเขาจึงพุ่งทางให้การรัฐประหารเป็นอย่างดี แต่ครั้งบ้านเมืองอยู่ใต้การปกครองของคณะทหาร ก็พวกเขาอีกนั่นแหละที่อยากคืนสู่ประชาธิปไตยเร็ว เมื่อคณะทหารปักใจที่จะสืบทอดอำนาจต่อไป ชนชั้นกลางที่“เอาใจยาก”เหล่านี้ก็เคลื่อนพลออกสู่ท้องถนน

เหตุการณ์ในเดือนพฤษภาคมพิสูจน์ว่า ชนชั้นกลางเป็นพลังต่อต้านเผด็จการที่สามารถ แต่การที่พวกเขาจะเป็นพลังสร้างสรรค์ประชาธิปไตยด้วยหรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่าพวกเขาจะไม่กลับไปเป็น “แนวร่วมมูมกลับ” กับการรัฐประหารใด ๆ อีก พวกเขาควรจะยอมรับว่าตราบไต่ที่เศรษฐกิจสังคมของประเทศยังเป็นเช่นทุกวันนี้ประชาธิปไตยก็จะไม่มีวันเป็นที่“ถูกใจ”เต็มที่ การวิพากษ์

วิจารณ์และข้อเสนอใด ๆ อันเกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยต้องเริ่มจากพื้นฐานทางสังคมของไทย มิใช่เริ่มจากข้อพิจารณาทางศีลธรรมหรือจริยธรรมของชนชั้นกลางแต่อย่างเดียว

แต่เราจะเรียกร้องให้ชนชั้นกลางเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์แต่ฝ่ายเดียวก็ไม่ได้ จะต้องมีการแก้ไขกลไกทางการเมืองเพื่อให้ได้การปกครองที่มีคุณธรรมและประสิทธิภาพด้วย เพราะนั่นคือสิ่งที่ชนชั้นกลางต้องการจากระบอบประชาธิปไตย พวกเขาจะเป็นพันธมิตรประชาธิปไตยที่ไว้ใจได้ก็ต่อเมื่อประชาธิปไตยนั้นให้อะไรกับเขามากกว่าการเลือกตั้งและสิทธิเสรีภาพทางการเมือง

การก่อตัวของชนชั้นกลางในการเมืองไทย

ชนชั้นกลางเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่มีการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยในรัชสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ในระยะแรกนี้ยังมีจำนวนไม่มากนัก และไม่สามารถส่งผลสะท้อนทางการเมืองได้กว้างขวางยกเว้นนักหนังสือพิมพ์ แต่การที่มี

จำนวนน้อยนั้นไม่ใช่สาเหตุแต่อย่างใดที่ทำให้คนกลุ่มนี้ไม่มีความสำคัญทางการเมือง สภาวการณ์ทางสังคมที่ไม่เอื้อให้การเมืองแบบมีส่วนร่วมและแนวทางการเมืองของผู้นำในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่“ไม่ถูกต้อง” ก็มีผลต่อการจำกัดตัวของชนชั้นกลาง

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ เองเป็นวิธีการรัฐประหาร ย่อมอาศัยแต่กำลังของนายทหารและข้าราชการจำนวนหยิบมือเดียวแทนที่จะเป็นการระดมชนชั้นกลางเข้าร่วมอย่างจริงจัง ครั้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วโอกาสที่จะให้ชนชั้นกลางเข้ามามีส่วนทางการเมืองก็มีอีก ดังจะเห็นว่าเมื่อมีคนกว่า ๑๐,๐๐๐ คนเข้าชื่อสมัครเป็นสมาชิกคณะราษฎร^๒ ซึ่งคนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นชนชั้นกลาง แต่แล้วด้วยความที่คณะราษฎรเกรงกลัวว่าพวกเจ้าและชนชั้นสูงจะใช้พรรคการเมือง และการเลือกตั้งเป็นเครื่องมือในการหวนกลับเข้ามาใช้อำนาจ คณะราษฎรจึงสั่งห้ามตั้งพรรคการเมือง^๓ และหันไปใช้กองทัพเป็นฐานอำนาจแทน โดยแต่งตั้งผู้นำของตนเข้าไปกำกับกองทัพ พร้อมกันนั้นก็ใช้กลไกรัฐธรรมนูญกำหนดให้มีสภาผู้แทนราษฎรที่มีสมาชิกประเภทแต่งตั้งถึงครึ่งหนึ่ง และแต่งตั้งนายทหารกับข้าราชการที่สนับสนุนตนเองเข้าสู่สภาผู้แทนกับคณะรัฐมนตรี เมื่อเป็นเช่นนั้นผู้นำรัฐบาลยุคหลัง ๒๔๗๕ จึงไม่ต้องอาศัยฉันทานุมัติของประชาชนและชัยชนะในการเลือกตั้งมาเป็นฐานอำนาจ เงื่อนไขของอำนาจกลับไปอยู่ที่ความสามารถในการทำรัฐประหารหรือในการปราบรัฐประหารเสียมากกว่า

การที่ชนชั้นกลางไม่แสดงบทบาททางการเมือง

เมืองในขณะนั้น ยังเป็นเพราะพวกเขาส่วนหนึ่งเป็นคนเชื้อสายจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อค้ารายย่อยซึ่งถูกถือเป็นพวกคนต่างดาว นอกจากนั้นในประเทศเราไม่มีการลุกขึ้นสู้อย่างกว้างขวางของประชาชน เช่นการต่อสู้กษัตริย์จากจักรวรรดินิยมหรือการสงครามระหว่างประเทศขนาดใหญ่ที่จะปลุกเร้าให้ประชาชนมีความตื่นตัวทางการเมืองและที่ไม่ควรมองข้ามก็คือประเทศเรามีความกลมกลืนทางสังคมและวัฒนธรรมสูงเป็นพิเศษแตกต่างจากประเทศโลกที่สามโดยทั่วไปมาก แม้ว่าจะมีคนกลุ่มน้อยชาวจีนและชาวมุสลิมทางภาคใต้อยู่จำนวนหนึ่ง แต่ความขัดแย้งด้านเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมของเราไม่เข้มข้นถึงขั้นที่จะผลักดันให้ประชาชนเข้าสู่เวทีการเมืองอย่างกระตือรือร้นเหมือนที่เกิดขึ้นในประเทศจำนวนมาก

แม้ว่าชนชั้นกลางในระยะแรกมีจำนวนไม่มากนักและยังมีบทบาทการเมืองอย่างจำกัด แต่ก็มิได้มีผู้นำบางคนที่มีองการณ์ไกล เล็งเห็นความสำคัญของชนชั้นกลางและพยายามจะพุ่มพักให้คนกลุ่มนี้เติบโตขึ้นมาเป็นฐานกำลังของตน เช่นการที่จอมพล ป. พิบูลสงครามและหลวงวิจิตรวาทการจำกัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนเชื้อสายจีนและสนับสนุนธุรกิจขนาดย่อมของคนไทยก็เป็นความพยายามที่จะสร้างชนชั้นกลางกลุ่มใหม่ที่เป็นคนเชื้อสายไทยนั่นเอง หลวงวิจิตรวาทการได้เน้นว่า

“...หน้าที่ของรัฐในระบบชาตินิยมอยู่ที่การกระทำให้คนทุกคนเป็นเจ้าของหุ้น และเครื่องมือเลี้ยงชีพตามควรแก่อัตภาพ และความจำเป็นและเติบโตขึ้นมาด้วยกันบนรากฐานอันถาวร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

^๒ รายงานโดยหนังสือพิมพ์ศรีกรุง อ้างใน Benjamin Batson, *The End of the Absolute Monarchy in Siam* (Singapore: Oxford University Press, 1984), pp. 265-266, end note # 13.

^๓ ถึงจะล่วงเลยมาถึงปี ๒๔๘๐ แล้ว ปรากฏว่าแม้แต่ท่านปรีดี พนมยงค์เอง ก็ยังไม่เห็นด้วยกับการอนุญาตให้ตั้งพรรคการเมือง

ให้มีที่อยู่ให้มีทางประกอบอาชีพ สามารถเก็บผลไว้สำหรับตนเองเพียงพอกับค่าใช้จ่ายเลี้ยงครอบครัวและในการศึกษาแก่บุตรหลาน มีทรัพย์สินออมไว้สำหรับความต้องการในเวลาฉุกเฉิน อย่างนี้เรียกว่าคนชั้นกลาง”^๔

แต่การขยายตัวเติบโตใหญ่ของชนชั้นกลางที่เราเห็นกันอยู่ทุกวันนี้เป็นผลมาจากการ“พัฒนา”ประเทศในช่วงรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์มากกว่า จอมพลสฤษดิ์เคยกล่าวไว้ว่า

“วิธีที่ดีที่สุดสำหรับสร้างชาติสร้างประชาคมให้มีหลักฐานมั่นคง เป็นการสร้างชนชั้นกลางให้มีจำนวนมากกว่าชนชั้นอื่น...โดยมีจุดหมาย ปลายทางที่จะให้ประเทศเรามีชนชั้นกลางอย่างประเทศเล็กๆ ทั้งหลายในยุโรป เช่น เดนมาร์ก ฮอลแลนด์ สวีเดน และสวิสเซอร์แลนด์ เพราะข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่า เราสามารถสร้างชนชั้นกลางขึ้นมาได้มากเพียงใด ก็เป็นการสร้างสังคมใหม่สำหรับประเทศและเป็นสังคมที่ผาสุกมากเพียงนั้น แผนผังและโครงการเศรษฐกิจที่ทำขึ้นแล้ว ก็มุ่งไปสู่จุดหมายอันนี้”^๕

แนวทางที่จอมพลสฤษดิ์ใช้ในการสร้างชนชั้นกลางนั้นต่างไปจากนโยบายชาตินิยมของคณะราษฎรและรัฐบาลพิบูลสงครามในแง่ที่ใช้ทั่วโลก

“ตลาด” มากกว่าอาศัยการดำเนินวิสาหกิจโดยรัฐบาลนโยบายจอมพลสฤษดิ์ส่งผลต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจของไทย ในระยะต่อมาเป็นอย่างยิ่ง จึงในช่วง ๑๐ ปีแรกของการ“พัฒนา”นั้น ไทยได้กลายเป็นประเทศที่มีเศรษฐกิจเติบโตเร็วที่สุดประเทศหนึ่งในโลก ด้วยอัตราการเติบโตถึงร้อยละ ๗-๘ ต่อปี ส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของจำนวนชนชั้นกลาง ดังจะเห็นว่าจำนวนประชากรทั่วประเทศที่ทำงานในลักษณะที่เป็นวิชาชีพ หรือพนักงานเจ้าหน้าที่ระดับบริหารนั้นมีจำนวน ๒๐๐,๑๕๑ คน จากจำนวนประชากรในวัยทำงานทั้งสิ้น ๑๓.๘ ล้านคน ในปี ๒๕๐๓ ได้เพิ่มขึ้นเป็น ๕๓๐,๖๕๕ คน จากประชากรในวัยทำงาน ๑๖.๘ ล้านคน ในปี ๒๕๑๓^๖

อย่างไรก็ดีในช่วงหนึ่งทศวรรษแรกของการ“พัฒนา”แบบเน้นภาคเอกชนนั้น แม้ชนชั้นกลางจะเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังอยู่ในภาคราชการเป็นส่วนใหญ่ จะเห็นว่าในปี ๒๕๑๓ ผู้ทำงานในลักษณะวิชาชีพที่อยู่ในภาคราชการมีจำนวนถึงร้อยละ ๗๐.๔ ส่วนผู้ทำงานระดับพนักงานเจ้าหน้าที่บริหารที่อยู่ในภาคราชการมีร้อยละ ๘๖.๓^๗ สรุปว่าการ“พัฒนา”ในแนวจอมพลสฤษดิ์นั้นแม้จะทำให้เจ้าของธุรกิจมีจำนวนมากขึ้นและมีกำลังทางเศรษฐกิจมากขึ้น แต่หาได้ทำให้ชนชั้นกลางในภาคเอกชนมีจำนวนเพิ่มขึ้นรวดเร็วเท่าไรนัก แต่เศรษฐกิจที่ขยายตัวอย่างมากในช่วงทศวรรษแรกของการ“พัฒนา” กลับไปมีผลสำคัญต่อการก่อตัวของกลุ่มนักศึกษาซึ่งอาจถือว่าเป็น“ตัว

^๔ สรศักดิ์งามขจรกุลกิจ, *ชบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๙๒* (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๔๘.

^๕ เจลิมเกียรติ ฉนวนาล, *ประชาธิปไตยแบบไทย: ความคิดทางการเมืองทหารไทย (๒๕๑๔-๒๕๒๔)* (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๐.

^๖ Ben Anderson, "Withdrawal Symptom," *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, July-September 1977, Table I, p.16.

^๗ *Ibid.*, Table II, p.16.

แทน”(proxy) หรือเป็น “ต้นแบบ (prototype) ของชนชั้นกลางนอกระบบราชการซึ่งจะเติบโตใหญ่ตามขึ้นมาในภายหลัง พึ่งสังเกตว่าในปี ๒๕๐๔ ประเทศไทยมีมหาวิทยาลัย ๕ แห่ง มีนักศึกษาทั้งสิ้นประมาณ ๑๕,๐๐๐ คน แต่ในปี ๒๕๑๕ มีมหาวิทยาลัย ๑๗ แห่งทั่วประเทศ และมีนักศึกษาประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ คน^๙ การเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษาเหล่านี้เองที่กลายเป็นคลื่นลูกใหญ่ซึ่งดังโถมโหมกระหน่ำจนรัฐบาลจอมพลถนอมต้องอับปางลงในเดือนตุลาคมปี ๒๕๑๖

ยุคหลังจาก“กรณี ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖” เป็นช่วงเวลาที่พูดกันถึงนักศึกษาในฐานะแกนกลางของพลังซึ่งอาจผลักดันการเมืองไทยไปสู่ทิศทางใหม่ได้ ส่วนชนชั้นกลาง“ตัวจริง” นั้นกลับลดตาดำนักสังเกตการณ์ทางการเมืองทั้งหลายไป ครั้นมาถึงช่วงปี ๒๕๒๒-๒๕๓๑ ซึ่งเป็นยุคการเลือกตั้งเฟื่องฟูนั้น สื่อมวลชน นักวิชาการ และสาธารณชนต่างก็หันไปมองนักธุรกิจที่ครอบงำระบบรัฐสภาเสียเป็นส่วนใหญ่ และประเด็นที่สนใจกันคือการเปิดโปง“นักธุรกิจการเมือง”และการ“ค้นพบ”เจ้าพ่อท้องถิ่นทั้งหลาย เคียงคู่กันไปคือการใคร่ครวญว่าเหตุใดนักศึกษา กรรมกร และชาวนาจึงอ่อนพลังลงไปมาก ส่วนชนชั้นกลางนั้นแทบไม่มีใครสนใจยกเว้นบรรดานักวิจัยการตลาดและผู้วิเคราะห์สรุบนิยมผู้บริโภคทั้งหลายซึ่งมองเห็นศักยภาพของพวกเขาในฐานะผู้ซื้อรุ่นใหม่ที่มีกำลังซื้อสูง

แต่ไม่ว่าใครจะเห็นความสำคัญทางการเมืองของชนชั้นกลางหรือไม่ คนเหล่านี้ก็เพิ่มจำนวน

อย่างสม่ำเสมอ เศรษฐกิจที่เติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเติบโตในอัตรากว่าร้อยละ ๑๐ ต่อปี ในช่วงปี ๒๕๓๑-๒๕๓๓ นั้น ทำให้อัตราการเพิ่มจำนวนผู้ประกอบการวิชาชีพและลูกจ้างพนักงานระดับบริหารสูงขึ้นรวดเร็วมาก ดังจะเห็นว่าอัตราการเพิ่มจำนวนผู้ประกอบการวิชาชีพทั่วประเทศอยู่ที่ร้อยละ ๑๒.๘ ในช่วงปี ๒๕๑๘-๒๕๑๙ ในขณะที่อัตราการขยายตัวของผู้ใช้แรงงานทั้งหมดอยู่ที่ร้อยละ ๓.๖ เท่านั้น ในกรุงเทพฯ เองผู้ประกอบการวิชาชีพก็เพิ่มขึ้นรวดเร็วจากที่มีอยู่ร้อยละ ๒๑ ของประชากรในปี ๒๕๑๘ ได้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ ๓๐ ในปี ๒๕๒๙^{๑๐}

หากพิจารณาเปรียบเทียบขนาดชนชั้นกลางของเรากับประเทศอื่นๆ ในกลุ่มอาเซียนด้วยกัน ปรากฏว่าในช่วงต้นของยุคพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ คือในปี ๒๕๒๓-๒๕๒๔ นั้นอัตราส่วนของชนชั้นกลางไทยต่อประชากรทั้งหมดอยู่ในลำดับที่ ๔ ของกลุ่ม รองจาก สิงคโปร์ มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ กล่าวคือร้อยละ ๔.๔ ของประชากรไทย ในปี ๒๕๒๓ จัดว่าเป็นชนชั้นกลาง (ผู้ประกอบการวิชาชีพ ผู้ทำงานด้านเทคนิค พนักงานระดับบริหาร ผู้บริหาร และทำงานการจัดการ) ขณะที่สิงคโปร์มีชนชั้นกลางอยู่ร้อยละ ๑๓.๖ มาเลเซียมีชนชั้นกลางร้อยละ ๗ ฟิลิปปินส์มีชนชั้นกลางร้อยละ ๖.๗ และอินโดนีเซียมีชนชั้นกลางร้อยละ ๓.๒^{๑๑}

แต่ในปี ๒๕๒๙ ไทยล้ำหน้าฟิลิปปินส์ไปได้ ถ้าเราใช้ตัวเลขสถิติของการมีโทรศัพท์ รถยนต์ และโทรศัพท์เป็นดัชนีทางอ้อมของจำนวนชนชั้นกลาง ไทยจะเป็นรองก็แต่สิงคโปร์และมาเลเซียเท่านั้น จริงอยู่ที่ว่าไทยอาจดูดีขึ้นในแง่นี้เพราะ

^๙ Ibid., p.16.

^{๑๐} Rudiger Korff, *Bangkok and Modernity* (Bangkok : CUSRI, 1989), Table 2, pp. 42-43.

^{๑๑} Harold Crouch, *Economic Change, Social Structure and the Political System in Southeast Asia* (Singapore: ISEAS, 1985), p. 31.

บังเอิญฟิลิปปินส์ประสบกับความยากลำบากทางเศรษฐกิจมาตลอดสองทศวรรษ แต่ถึงแม้ว่าจะเทียบกับมาเลเซียซึ่งเศรษฐกิจประสบความสำเร็จมาตลอด ก็เห็นได้ว่าคนชั้นกลางของไทยเพิ่มขึ้นรวดเร็วกว่าในช่วงนี้ เป็นเหตุให้ช่องว่างระหว่างไทยกับมาเลเซียในเรื่องสัดส่วนคนชั้นกลาง (ดูจาก

จำนวนโทรทัศน์ รถยนต์ โทรศัพท์ ต่อประชากรหนึ่งล้านคน) ลดลงอย่างมาก (ดูตารางที่ ๑ ตารางที่ ๒ และตารางที่ ๓) ทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นว่าอัตราการเติบโตของชนชั้นกลางของไทยในระยะหลังนี้สูงกว่าประเทศเพื่อนบ้านโดยทั่วไป

ตารางที่ 1

จำนวนโทรทัศน์ โทรศัพท์ และรถยนต์ ต่อประชากร 1 ล้านคน
ของประเทศในกลุ่มอาเซียน ในปี ๒๕๒๔

	สิงคโปร์	มาเลเซีย	ฟิลิปปินส์	ประเทศไทย	อินโดนีเซีย
โทรทัศน์	139,420	63,759	20,450	28,807	11,409
โทรศัพท์	292,500	31,772	9,039	8,693	3,921
รถยนต์	63,573	48,703	9,808	6,481	4,362

ที่มา : *Far Eastern Economic Review Asia Yearbook 1982.*

ตารางที่ 2

จำนวนโทรทัศน์ โทรศัพท์ และรถยนต์ ต่อประชากร 1 ล้านคน
ของประเทศในกลุ่มอาเซียน ในปี ๒๕๒๕

	สิงคโปร์	มาเลเซีย	ฟิลิปปินส์	ประเทศไทย	อินโดนีเซีย
โทรทัศน์	185,349	106,962	36,145	66,288	33,848
โทรศัพท์	415,385	59,494	15,181	13,068	4,925
รถยนต์	85,107	87,975	6,267	17,803	5,862

ที่มา : *Far Eastern Economic Review Asia Yearbook 1987.*

ตารางที่ 3

จำนวนโทรศัพท์ โทรศัพท และรถยนต์ ต่อประชากร 1 ล้านคน
ของประเทศไทยในกลุ่มอาเซียน ในปี ๒๕๓๔

	สิงคโปร์	มาเลเซีย	ฟิลิปปินส์	ประเทศไทย	อินโดนีเซีย
โทรศัพท์	205,357	95,137	54,559	95,064*	50,584
โทรศัพท	435,714	86,339	14,254	24,348	9,041
รถยนต์	102,413	102,413	7,296	38,261	9,592

ที่มา : Far Eastern Economic Review Asia Yearbook 1991.

* ตัวเลขปี ๒๕๓๑

ยุคพลเอกเปรมนั้น นอกจากจะมีชนชั้นกลางเพิ่มขึ้นมากแล้ว เมื่อมองย้อนหลังก็เป็นช่วงตระเตรียมความคิดใหม่ต่อการเข้ามามีบทบาททางการเมืองของชนชั้นกลางอีกด้วย กล่าวคือได้มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของทางราชการต่อบทบาทของภาคเอกชนในการบริหารประเทศโดยรัฐบาลได้เชื่อถือให้กลุ่มธุรกิจเข้ามาร่วมกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจ ผ่านทางสมาคมการค้าและการค้าต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพลเอกเปรมได้ตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างรัฐและเอกชนเพื่อปรึกษาหารือแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ (ซึ่งรู้จักกันในนาม ก.ร.อ.) ขึ้นทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค การที่รัฐบาลต้องยอมรับให้เอกชนเข้ามามีบทบาทในการกำหนดนโยบายมากขึ้นเนื่องจากประเทศกำลังเผชิญกับภาวะขาดดุลการค้าและดุลการชำระเงินอย่างรุนแรง และภาระหนี้ต่างประเทศก็พุ่งสูงขึ้นอย่างเป็นประวัติการณ์ อัตราการเพิ่มของหนี้สินต่างประเทศของไทยในช่วง ๒๕๒๓-๒๕๒๔ นั้นสูงกว่าอัตราเฉลี่ยของประเทศกำลัง

พัฒนาทั้งหลายถึง ๓ เท่า และกระทั่งสูงกว่าฟิลิปปินส์ซึ่งเป็นที่รู้กันดีว่ากำลังประสบหายนภัยเศรษฐกิจอย่างหนัก (ดูตารางที่ ๔ และ ตารางที่ ๕) นอกจากนั้นแล้วยังมีปัญหาค่าใช้จ่ายด้านพลังงานที่เพิ่มสูงขึ้น ปัญหาภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจทั่วโลก และปัญหาเงินเฟ้อรุนแรงในประเทศ กล่าวกันว่าความยากลำบากทางเศรษฐกิจในช่วงต้นของรัฐบาลพลเอกเปรมนั้นร้ายแรงพอๆ กับวิกฤตเศรษฐกิจที่เป็นฉากนำไปสู่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๕๓๕ ที่เดียว

ตารางที่ 4

การขาดดุลการค้าและดุลบัญชีเดินสะพัด เปรียบเทียบเป็นร้อยละ ต่อ GNP

ปี	๒๕๐๓-๑๒	๒๕๑๓-๑๕	๒๕๑๖-๑๘	๒๕๑๙	๒๕๒๐	๒๕๒๑	๒๕๒๒	๒๕๒๓
การขาด ดุลการค้า	๘.๔	๗.๐	๗.๕	๓.๓	๖.๕	๖.๐	๘.๓	๘.๖
การขาด ดุลบัญชี เดินสะพัด	๑.๘	๒.๓	๒.๕	๒.๗	๕.๗	๔.๙	๗.๕	๗.๒

ที่มา : เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสวีธรรม, การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกับปัญหาสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย (กรุงเทพ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘), ตารางที่ ๗-๑, หน้า ๓๓๓

ตารางที่ 5

อัตราการขยายตัวของหนี้สินต่างประเทศ (ร้อยละต่อปี)

	๒๕๑๔-๑๘	๒๕๑๘-๒๓	๒๕๒๑	๒๕๒๒	๒๕๒๓
ประเทศไทย	๑๔.๓	๓๔.๖	๓๙.๖	๔๗.๔	๔๗.๓
ฟิลิปปินส์	๑๓.๔	๒๖.๗	๒๒.๙	๑๕.๓	๑๖.๖
อินโดนีเซีย	๓๑.๖	๑๑.๘	๑๑.๔	๑.๔	๑๐.๔
ประเทศด้อยพัฒนาอื่นๆ	๒๒.๓	๑๙.๖	๒๔.๖	๑๓.๙	๑๔.๓

ที่มา : World Bank, Thailand : Managing Public Resources for Structural Adjustment (Washington D.C., 1984), Table 2.20, p.40.

ในภาวะที่เศรษฐกิจตกต่ำเป็นประวัติการณ์เช่นนี้ รัฐบาลซึ่งมีธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศหนุนหลังอยู่จึงดำเนินการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจโดยลดบทบาทของรัฐในการประกอบการทางเศรษฐกิจและในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานหันมาหนุนให้เอกชน

เข้ามามีบทบาทในด้านเศรษฐกิจยิ่งขึ้นไปอีก เหตุผลสำคัญที่ทำให้ต้องเน้นภาคเอกชนผิดปกติกก็เพราะภาครัฐไม่สามารถขยายตัวต่อไป อันเนื่องมาจากการขาดดุลงบประมาณอย่างสูง และการขาดดุลในภาครัฐนี้เป็นที่มาสำคัญของภาระหนี้สินต่างประเทศ (ตัวอย่างเช่นระหว่างปี ๒๕๒๒-๒๕๒๓

สัดส่วนของการขาดดุลในภาครัฐต่อ GNP เพิ่มขึ้นจากร้อยละ ๕.๑ เป็นร้อยละ ๘) ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลได้ส่งเสริมให้ธุรกิจเอกชนปรับทิศทางมุ่งไปสู่การผลิตเพื่อการส่งออก ซึ่งให้ผลตอบแทนที่สูงกว่าและเชื่อว่าจะแก้ปัญหาเศรษฐกิจส่วนรวมได้ดีกว่าการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าแบบเดิม

เพื่อช่วยให้เอกชนปรับตัวเข้ากับธุรกิจใหม่ที่ไม่คุ้นเคยมาก่อน รัฐบาลจำเป็นต้องให้ตัวแทนธุรกิจเข้ามามีส่วนมีเสียงในการกำหนดนโยบายรัฐมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อจะได้รับทราบข้อมูลสำคัญๆ เกี่ยวกับปัญหาและโอกาสใหม่ๆ ของการทำธุรกิจ และเพื่อจะได้ให้ความช่วยเหลือหรือแนะนำนักธุรกิจได้ถูกทางยิ่งขึ้น ตลอดยุคของพลเอกเปรม (๒๕๒๓-๒๕๓๑) ภาคเอกชนได้หยิบยกปัญหาสำคัญๆ เร่งด่วนเข้าหารือกับรัฐบาล เช่นปัญหาการปรับปรุงกลไกการส่งออกของรัฐบาลให้คล่องตัวขึ้น ปัญหาการลดค่าใช้จ่ายของภาคเอกชนที่เกิดขึ้นอย่างไม่สมเหตุสมผลจากนโยบายบางอย่างของรัฐบาล และปัญหาการปรับปรุงกฎระเบียบต่างๆ ทางธุรกิจที่ล้าสมัยและยืดเยื้อ^{๑๑} จุดสำคัญของการเอาภาคเอกชนเข้ามาร่วมปรึกษาหารือบ่อยๆ คือ สาธารณชนเริ่มมองภาคธุรกิจด้วยทัศนคติใหม่จากเดิมที่อดมองไม่ได้ว่าเป็นพวกต่างดาวที่เข้ามาครอบงำ กลีบกลายเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการร่วมกับรัฐบาลแก้ปัญหาเศรษฐกิจโดยส่วนรวม

สรุปว่าในยุคพลเอกเปรมนั้น ภาคธุรกิจได้รับการยอมรับว่าเป็นตัวแสดงที่ชอบธรรมและมีความสำคัญชนิดที่ขาดเสียมิได้ในกิจการสาธารณะ แต่ธุรกิจก็ได้เป็นเพียงกลุ่มเดียวในสังคมที่ได้เข้าถึงการกำหนดนโยบายของรัฐในช่วงนั้น ในอีกด้านหนึ่งองค์กรเอกชนประเภทไม่

แสวงหากำไร (ที่เรียกกันว่า NGO หรือองค์กรพัฒนาภาคเอกชน) ก็ได้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดนโยบายด้านการพัฒนา คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ระบุไว้ชัดเจนว่ารัฐบาลจะต้องอาศัยองค์กรพัฒนาภาคเอกชน (ซึ่งมีคนชั้นกลางเป็นกำลังสำคัญนั่นเอง) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ในปี ๒๕๒๘ องค์กรพัฒนาเหล่านี้ประมาณ ๑๔๐ องค์กรได้รับเชิญเข้าร่วมงานกับคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในการกำหนดแนวทางการร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนในงานด้านการพัฒนาชนบท

ทัศนคติของรัฐบาลในทางที่ดีต่อองค์กรพัฒนาเอกชนนั้นเกิดจากเหตุผลสามประการด้วยกัน คือ ประการแรก ทรัพยากรของรัฐที่จะใช้ในการพัฒนาจำกัดตัวลงมากเพราะความยากลำบากทางเศรษฐกิจดังที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้นจึงต้องหาทางร่วมมือและขอความช่วยเหลือจากกลุ่มเอกชนซึ่งทำงานเกี่ยวกับการพัฒนา ประการที่สอง ในยุคนั้นการต่อสู้กับฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้ยุติลงแล้ว แนวคิดที่จะให้องค์กรเอกชนเข้าทำงานในชนบทและในสลัมซึ่งเป็นเขตล่อแหลมทางการเมือง ย่อมเป็นที่ยอมรับกันได้มากขึ้นในวงราชการและประการสุดท้ายที่มีความสำคัญยิ่งก็คือ การที่ประเทศตะวันตกได้ปรับทิศทางให้การช่วยเหลือมาเน้นการให้ประชาชนหรือองค์กรเอกชนมีส่วนร่วมในการพัฒนามากขึ้น ก็ช่วยลดความหวาดระแวงที่รัฐบาลไทยเคยมีต่อองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ไปได้มาก ในทำนองเดียวกับที่การสนับสนุนช่วยเหลือจากธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศต่อการให้เอกชนเข้ามามีส่วนในกิจการที่เคยถือว่าล่อแหลมต่อความมั่นคง

^{๑๑} Anek Laothamatas. *Business Associations and the New Political Economy of Thailand* (Boulder : Westview Press, 1992), pp. 121-148.

ได้ทำให้รัฐบาลไทยมีความรู้สึกที่ดีต่อภาคธุรกิจมากขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ กระแสภูมิปัญญาทางสากลได้มาหนุนช่วยให้รัฐไทยยอมรับบทบาทของภาคเอกชนในทางสาธารณกิจหรือในทางการเมืองมากยิ่งขึ้น

ในทางกลับกัน พลังทางสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรธุรกิจและชนชั้นกลางได้เริ่มมีความรู้สึกกับผิดชอบต่อสังคมและมีความรู้สึกเชื่อมั่นในศักยภาพทางการเมืองของตน แต่เมื่อชนชั้นกลางที่มีความสำนึกทางการเมืองมองไปที่การเมือง ก็รู้สึกเบื่อหน่ายกับสภาพที่เป็นอยู่ซึ่งเต็มไปด้วยเรื่องการทุจริตโกงกิน การซื้อสิทธิ์ขายเสียง และการทะเลาะวิวาทแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์กันอย่างไม่มีความสิ้นสุดของนักการเมือง การมองการเมืองในแง่ลบเช่นนี้ส่วนหนึ่งเป็นการก่อรูปความคิดของชนชั้นกลางเอง แต่อีกส่วนหนึ่งก็เป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวของกลุ่มอื่นๆ ในสังคมด้วย เช่น กลุ่มทหาร

คงจำกันได้ว่าตั้งแต่ปลายยุคที่พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นนายกรัฐมนตรีนั้น ฝ่ายทหารได้นำเสนอความคิดว่า จักต้องเร่งริบ “สถาปนาระบอบประชาธิปไตย” เพื่อแย่งชิงประชาชนมาจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้ แต่นักคิดของฝ่ายทหารมองว่า ในทางปฏิบัติแล้ว เป็นการยากที่จะทำเช่นนั้นได้ เพราะนักธุรกิจที่เข้ามาเล่นการเมืองนั้นไม่มีคุณธรรมและความสามารถมุ่งเอาแต่ประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก

ฉะนั้น ผู้นำทหารจึงมุ่งเปิดโปงโจมตีนักการเมืองและพรรคการเมืองว่าเป็นเพียงพวกเข้ามาฉกฉวยผลประโยชน์จากกิจการบ้านเมือง เช่น ในปี ๒๕๒๖ เมื่อครั้งฝ่ายทหารณรงค์ให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญนั้น พลตรีพิจิตร กุลละวณิชย์ ผู้บัญชาการกองพลที่หนึ่งประกาศทางโทรทัศน์ว่า

หากไม่แก้ไขรัฐธรรมนูญตามที่ทหารขอมาแล้ว ระบบการเมืองไทยจะได้แต่ “นายทุนเข้าไปอยู่เต็มสภา”

การที่นายทหารกล่าวตำหนิความไร้ประสิทธิภาพของนักการเมืองคงมีที่มาจากหลายสาเหตุ แต่สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งคงเป็นเพราะว่าในส่วนลึกของหัวใจแล้วรังเกียจที่จะเป็นลูกน้องของผู้นำทางการเมืองที่พวกเขา มองว่า การศึกษา “ต่ำ” กว่า และดูเหมือน “ไม่มีกิริยามารยาท หรือขาดสกุลรุนชาติ” เช่น ในคราวเรียกร้องให้รัฐสภาแก้ไขรัฐธรรมนูญเมื่อปี ๒๕๒๖ เช่นกันนั้น พลเอกอาทิตย์ กำลังเอก ผู้บัญชาการทหารบก สะท้อนความรู้สึกเช่นนี้ออกมา ในการอ้างถึงความเหมาะสมที่จะให้วุฒิสมาชิกซึ่งแต่งตั้งจากข้าราชการ และนายทหารชั้นสูงคงมีอำนาจต่อไป โดยกล่าวว่า

“ในขณะที่เรายังขาดทรัพยากรบุคคลที่คุณต้องยอมรับความจริงว่าทรัพยากรบุคคลที่มีค่ามักจะอยู่ในข้าราชการ (ประจำ) ...นักการเมืองเรากียังไม่มีประสิทธิภาพแล้ววันดีคืนดีคุณก็ไปหยิบใครก็ไม่รู้มาเป็นรัฐมนตรีปกครองข้าราชการประจำแล้วมันจะไปรอดหรือ บางคนยังไม่มีความรู้ในราชการที่ตนเป็นอยู่ แล้วจะไปรอดได้อย่างไร”^{๑๒}

ในทำนองเดียวกัน พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ นักยุทธศาสตร์การทหารที่ปรารถนาเปลี่ยนแปลงให้ข้าราชการระดับสูงเรื่องสถานการณ์ปฏิวัติว่า

“ทุกวันนี้มีนโยบายในการแก้ไขปัญหของชาติสองแนวทางด้วยกัน คือแนวทาง

^{๑๒}เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๐-๑๐๑

ของพรรคการเมืองซึ่งรัฐบาลได้นำเสนอต่อรัฐสภา กับแนวทางของกองทัพแห่งชาติเพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์... ความจริง เหตุผล และทฤษฎี พิสูจน์ว่าแนวทางของกองทัพสามารถแก้ไขปัญหาได้ ในขณะที่แนวทางของพรรคการเมืองนั้นไม่สามารถแก้ไขปัญหาใดๆ ได้เลย”^{๑๑}

นอกจากทหารแล้ว นักวิชาการและสื่อมวลชนก็ช่วยหล่อหลอมความคิดชนชั้นกลางไปในทางลบต่อระบอบประชาธิปไตยอย่างหนัก เป็นที่น่าสังเกตว่าในยุคหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ นั้น งานวิชาการที่มีอิทธิพลทางความคิดมักเน้นว่าลักษณะชนชั้นและสังคมของไทยทำให้ประชาธิปไตยไม่สามารถแก้ไขปัญหาพื้นฐานของประเทศ ส่วนงานวิชาการในยุคของพลเอกเปรมนั้นสนใจปัญหาชนชั้นและโครงสร้างน้อยลง แต่กลับไปเน้นการเปิดเผยพฤติกรรมมรดกรรมของนักการเมืองและพรรคการเมืองในการทุ่มเงินซื้อเสียงในการเลือกตั้ง หรือพฤติกรรมกรรมการบริหารของนักการเมืองที่มีการเล่นพรรคเล่นพวกหรือทุจริตโกงกิน

ทัศนะของนักวิชาการดูจะสอดคล้องกับเสียงวิพากษ์วิจารณ์ของวงการสื่อมวลชนอิสระ ดังจะเห็นว่าตามหน้าหนังสือพิมพ์ขณะนั้นเต็มไปด้วยรายงานข่าวเกี่ยวกับเศรษฐกิจที่ทุ่มเงินมหาศาลให้ชาวบ้านและหมู่บ้านเพื่อหวังจะเอาตำแหน่งทางการเมืองที่ได้มาไปแสวงหาค่านายหน้าเงินได้โต๊ะ หรือสิทธิประโยชน์จากการประมูล สัมปทานต่างๆ

ข้อวิพากษ์วิจารณ์โดยทหาร นักวิชาการ

และสื่อมวลชน บางครั้งได้รับการ“ยืนยัน” จากถ้อยคำของนักการเมืองเอง ดังเช่น นายบรรหาร ศิลปอาชา เลขาธิการพรรคชาติไทย เคยสร้างข่าวใหญ่ด้วยการกล่าวว่าในการจัดตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ (เมื่อปี ๒๕๒๔) นั้น พรรคชาติไทยจะต้องเป็นรัฐบาลให้ได้ เพราะในช่วง ๒-๓ ปีก่อนนี้ที่ตองตกเป็นฝ่ายค้านนั้น สมาชิกพรรคทั้งหลายบ่นกันมากว่าอดอยากขาดแคลน คำกล่าวเช่นนี้ทำให้คนจำนวนมากมองว่าข่าวคราวเรื่องการใช้ตำแหน่งหน้าที่แสวงหาผลประโยชน์นั้นเป็นเรื่องจริง

นอกจากหนังสือพิมพ์แล้ว โทรทัศน์ก็มีส่วนสำคัญในการกำหนดทัศนคติทางการเมืองของชนชั้นกลางในยุคนี้ ต้องคำนึงว่าจำนวนเครื่องรับโทรทัศน์เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จาก ๒๘,๘๐๗ เครื่องต่อประชากรหนึ่งล้านคน ในปี ๒๕๒๔ เป็น ๖๖,๒๘๘ เครื่องต่อประชากรหนึ่งล้านคนในปี ๒๕๒๕ และเพิ่มเป็น ๙๕,๐๖๔ เครื่องต่อประชากรหนึ่งล้านคน ในปี ๒๕๓๑ (ดูตารางที่ ๑ ตารางที่ ๒ และตารางที่ ๓) อนึ่งรายการข่าวโทรทัศน์ก็ได้รับการปรับปรุงให้มีเสรีภาพในการเสนอมากขึ้น และใช้รูปแบบการนำเสนอที่น่าสนใจมากขึ้น ทำให้จำนวนผู้ชมมีมากขึ้นอย่างรวดเร็ว

แม้ว่าตลอดช่วงพลเอกเปรมเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น บทบาททางการเมืองโดยตรงของชนชั้นกลางจะไม่เด่นชัดนัก แต่ก็อาจวิเคราะห์ความคิดเห็นและอารมณ์ความรู้สึกของพวกเขาโดยดูจากเนื้อหาและสื่อบริการของข่าว บทวิจารณ์ และข้อเขียนต่างๆ ทางหน้าหนังสือพิมพ์ได้ ยิ่งไปกว่านั้นในช่วงครึ่งหลังของยุคพลเอกเปรม ยังอาจหยั่งความรู้สึกของพวกเขาโดยสังเกตแบบแผนในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของคนกรุงเทพฯ

^{๑๑}Chai-anan Samudavanija, "Democracy in Thailand: A Case of a Stable Semi-Democratic Regime," pp. 29-30. เสนอต่อที่ประชุมวิชาการนานาชาติเรื่อง Comparative study of Democracy in Developing Nations ณ มหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด เดือนธันวาคม ๒๕๒๔ ต่อมตีพิมพ์ใน *Democracy in Developing Countries: Asia*, eds. Larry Diamond, Juan Linz and S.M. Lipset (Boulder: Lynne Rienner, 1989).

ซึ่งประกอบด้วยชนชั้นกลางจำนวนมากได้อีก
โสดหนึ่งด้วย

ในราวปี ๒๕๒๘ เกิดขบวนการ“คุณธรรม
นำการเมือง”ของพลตรีจำลอง ศรีเมืองขึ้นมาเป็น
ทางเลือกใหม่สำหรับชาวกรุงเทพฯ พลตรีจำลอง
ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพฯ
มหานครอย่างท่วมท้นโดยไม่มีใครคาดคิด
เคล็ดลับแห่งความสำเร็จของเขาอยู่ที่การสร้าง
ภาพตัวเองให้เป็นนักการเมืองที่มีหลักการมีความ
เสียสละเพื่อส่วนรวม และมีชีวิตความเป็นอยู่อย่าง
สมถะ ชัยชนะของพลตรีจำลองชี้ว่าชนชั้นกลาง
ไม่พอใจต่อการเมืองในระบบประชาธิปไตยที่กำลัง
เป็นอยู่

สรุปก็คือ ตลอดยุคพลเอกเปรม ชนชั้น
กลางไทยซึ่งเริ่มต้นและลุกยืนขึ้นแล้วนั้น แม้จะ
ยอมรับหลักการประชาธิปไตยในทางทฤษฎี แต่
ก็เฝ้าหยันรังเกียจประชาธิปไตยในภาคปฏิบัติ
เพราะมองว่ามันเบี่ยงเบนไปจากประชาธิปไตยใน
อุดมคติมาก กระนั้นก็ตามคนจำนวนมากก็ยังพอ
รับมันได้เพราะระบอบที่เป็นอยู่ในเวลานั้นยังมีได้
มอบอำนาจให้แก่นักการเมืองเต็มที่ หากแต่เป็น
การแบ่งอำนาจกันระหว่างพรรคการเมืองฝ่ายหนึ่ง
กับพันธมิตรทหารกับเทคโนโลยีอีกฝ่ายหนึ่ง
โดยมีพลเอกเปรมซึ่งทุกฝ่ายยอมรับเป็นหัวหน้า
รัฐบาล ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าพลเอกเปรมนั้นมี
ภาพลักษณ์ของความซื่อสัตย์มากพอที่จะทำให้ผู้
คนเชื่อกันว่าการทุจริตโกงกินในคณะรัฐมนตรีนั้น
หากจะมีอยู่ก็คงไม่ลุกลามมากนัก เพราะผู้นำสูง
สุด“ไม่เล่นด้วย”ส่วนทีมเทคโนโลยีในรัฐบาลนั้นก็
เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่ามีหลักวิชาค่อนข้างสูง
พอที่จะชดเชยกับข้ออ่อนในทางบริหารของนัก
การเมืองได้ ส่วนฝ่ายทหารเล่าก็ยังไม่รุกฆาตนัก
การเมืองในรัฐบาลมากนักเพราะยังมีความเกรงใจ
พลเอกเปรมอยู่ ซึ่งสภาพเหล่านี้จะแปรเปลี่ยน
ไปรวดเร็วเมื่อพลเอกเปรมไม่รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

มนตรีหลังการเลือกตั้งปี ๒๕๓๑

ชนชั้นกลางบนเส้นทางสู่การรัฐประหาร ปี ๒๕๓๔

เมื่อพลเอกเปรมปฏิเสธตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ หัวหน้าพรรค
ชาติไทยก็เข้าสืบทอดอำนาจต่อ เป็นครั้งแรกหลังปี
๒๕๑๙ ที่มีนายกรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้ง
และสมาชิกในคณะรัฐมนตรีแทบทั้งหมดเป็นสมาชิก
สภาผู้แทนราษฎร ชนชั้นกลางบางส่วนเห็นข้อ
นี้เป็นพัฒนาการที่น่ายินดี แต่บางส่วนกลับวิตก
กังวลเกี่ยวกับปัญหาคุณธรรมและความสามารถ
ของผู้นำที่มาจากการเลือกตั้งอีกครั้งหนึ่ง รัฐ
มนตรีบางคนในคณะรัฐบาลถูกหนังสือพิมพ์ถาก
ถางตั้งแต่วันแรกๆ ที่เข้ารับตำแหน่ง ด้วยเหตุที่
มีประวัติพัวพันกับการคอร์รัปชัน หรือขึ้นชื่อใน
เรื่องความอ่อนด้อยในการบริหารงาน

ถ้ามองย้อนกลับไปแล้วจะเห็นว่ารัฐบาล
พลเอกชาติชายมีผลงานพอควร อย่างน้อยก็ไม่
ด้อยไปกว่ารัฐบาลใดๆ แม้กระทั่งรัฐบาลพลเอก
เปรม ในด้านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจยอม
เป็นที่รู้ดีกันว่าประเทศไทยในช่วงนั้นจัดอยู่ในระดับ
แนวหน้าของโลก ในด้านความสัมพันธ์ระหว่าง
ประเทศ รัฐบาลไทยแสดงความเป็นอิสระจาก
สหรัฐฯ มีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น ขณะ
เดียวกันก็หันไปเป็นมิตรกับศัตรูเก่าเช่นเวียดนาม
และกัมพูชา ในด้านการรักษาเสรีภาพและให้สิทธิ
ประโยชน์แก่ประชาชนนั้น รัฐบาลได้ยกเลิก
กฎหมายที่เคยจำกัดเสรีภาพสื่อมวลชน และ
ประกาศใช้พระราชบัญญัติประกันสังคม และแม้
แต่ในด้านสิ่งแวดล้อม พลเอกชาติชายคือผู้ที่
ประกาศปิดป่าทั่วประเทศ ไม่ให้มีการตัดไม้เพื่อ
การพาณิชย์

แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ในความคิดของคนใน
เมืองที่มีการศึกษานั้น การเป็นรัฐบาลที่ดีไม่ใช่อยู่

ที่ผลงานเท่านั้น แต่ต้องอยู่ที่คุณธรรมและความซื่อสัตย์ด้วยและทั้งสองส่วนนี้ไม่อาจนำมาทดแทนกันได้ ภายในเวลาไม่ถึงปีหลังจากรัฐบาลพลเอกชาติชายเข้ารับตำแหน่งก็มีการกล่าวหากันอย่างกว้างขวางว่ารัฐบาลคอร์ปชั่น ข้อกล่าวหาที่ว่าแม้จะไม่สามารถพิสูจน์ว่ามีมูลความจริงหรือไม่ แต่สิ่งนั้นไม่สำคัญเท่ากับว่าคนจำนวนมากเชื่อว่ามีจริงหรือไม่ ทุกจริง ความเชื่อเช่นนี้อาจเกิดจากการที่ไม่มีคนกลางที่เชื่อกันว่าซื่อสัตย์อยู่ในรัฐบาลดังที่กล่าวมาแล้ว ผนวกเข้ากับความจริงที่ว่าเศรษฐกิจขณะนั้นเติบโตเป็นประวัติการณ์ และรัฐบาลกำลังเร่งทำโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ มากมายมหาศาล ผู้คนจึงพากันจ้องดูรัฐบาลอย่างระแวงใจเพราะคาดกันว่าหากมีการโกงกินกันแม้เพียงไม่กี่โครงการผลประโยชน์ของประเทศที่จะต้องสูญเสียไปคงมีจำนวนเหลือสุดจะคณานับ และในระบบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยค่อนข้างเต็มที่ยังไง ความระแวงสงสัยก็พลันกลายเป็นข่าวลือได้ไม่ยาก และข่าวลือก็กลายเป็นรายงานและบทความในหน้าหนังสือพิมพ์แพร่หลาย

ในเดือนมีนาคม ๒๕๓๒ สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ตีพิมพ์บทความ“คอร์ปชั่น เสือน้ำจืดประหาร”ซึ่งพูดถึงความพยายามของฝ่ายค้านที่จะลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาลเพราะปัญหาคอร์ปชั่น โดยนักการเมืองฝ่ายค้านเตือนรัฐบาลให้รีบหามาตรการแก้ไขปัญหานี้ก่อนที่จะทหารจะใช้เป็นสาเหตุก่อการรัฐประหารขึ้นมาอีก หลังจากนั้นอีกเพียงหกเดือนสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ก็ขึ้นหน้าปกอีกว่า“คอร์ปชั่น ลางร้ายของรัฐบาลชาติชาย?” ในเล่มมีบทความว่ากระทรงรัฐมนตรีบางคนหรือหัวหน้าพรรคการเมืองฝ่ายรัฐบาลเอง ก็พูดเป็นนัยว่า

ข้อกล่าวหาเกี่ยวกับการขาดคุณธรรมและความซื่อสัตย์ของบางคนในรัฐบาลนั้นมีมูล มีรายงานด้วยว่าพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งอาจเป็นพรรคร่วมรัฐบาลพรรคเดียวที่ไม่มีมุมมองด้วยเรื่องคอร์ปชั่นก็พูดว่า ที่ทางพรรคตัดสินใจร่วมรัฐบาลก็เพื่อขอวงคนช่วยไม่ให้ใช้อำนาจหน้าที่ไปในทางมิชอบได้ง่ายๆ มีหน้าซ้ำพลเอกชาติชาย อยุ่ยุทธ รองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีกลาโหมยังอ้างว่านิตยสารออสเตรเลียฉบับหนึ่งรายงานไว้ในบรรดาประเทศแถบแปซิฟิกที่มีการคอร์ปชั่นกันมากนั้น ประเทศไทยติดอยู่ที่อันดับเก้า และสุดท้ายก็มีกรณี.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชเสียดสีวิจารณ์รัฐบาลสุดขีด ด้วยการวิงวอนให้รัฐบาลหยุดกอบโกยโกงกินสักปีหนึ่งเพื่อเห็นแก่ประเทศชาติ

ในยุคพลเอกชาติชายนี้ นักวิชาการมีชื่อก็ออกมาแสดงความเห็นคัดค้านการคอร์ปชั่นในทำนองเดียวกับที่หนังสือพิมพ์ทำ โดยผ่านการให้สัมภาษณ์หรือการขีดเขียน เช่น ดร.ลิขิต ธีรเวคิน แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ชานานามรัฐบาลพลเอกชาติชายว่า “ธนาธิปไตย” หรือ“บุฟเฟต์คาบิเนต”^{๑๔} ซึ่งให้ภาพการตะกรุมตะกรามแย่งกันหาเงินที่ไม่สุจริตจนวายไปหมด ฝ่าย ดร.เขียน ธีรวิทย์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็ทุดทึงติดกับพฤติกรรมหยิ่งผยองแต่ไร้หลักการของผู้นำรัฐบาล ถึงกับเขียนไว้ว่า

“บ้านเมืองนี้มีคนจำพวกหนึ่งจะทำอะไรก็ได้หรือ พวกเขาบอกว่าได้รับเลือกตั้งมาจากประชาชน พวกที่วางอำนาจบาตรใหญ่ทุกคนในทุกวันนี้ได้ตำแหน่งมาด้วยการซื้อด้วยเงินใช้ใหม่ ถ้าใช้ เผด็จการเงินตรา

^{๑๔}โปรดดู “การพัฒนาเศรษฐกิจ ระบอบประชาธิปไตย ระบบราชการ และความมั่นคงของชาติในมิติเบ็ดเสร็จ” ใน กณลา สุขพานิช-ขันธปราบ (บก.) ทหารกับการเมืองไทย (วารสารสังคมศาสตร์ฉบับพิเศษ ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๑-๒ มีนาคม-กรกฎาคม ๒๕๓๓) (คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

กับเผด็จการโดยทหารจะแตกต่างกันที่ตรงไหน”^{๑๕}

ในขณะที่ดร.ลิขิตชี้ว่า“ธนาธิปไตย”เป็นความจริงอันขมขื่นของการเมืองไทย และดร.เขียนอดคิดไม่ได้ว่าสภาพเช่นนั้นเลวร้ายพองๆกับการยึดอำนาจของทหาร แต่ทั้งสองท่านนี้ก็ยังไม่ไกลเท่ากับ รองศาสตราจารย์พงศ์เพ็ญศกุนตาทัย ซึ่งครั้งหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าหากจะต้องเป็นระบอบเผด็จการระหว่างเผด็จการทหารกับรัฐบาลธุรกิจการเมือง...ขอเลือกเผด็จการทหาร”^{๑๖}

ทั้งหนังสือพิมพ์และแวดวงวิชาการต่างเห็นพ้องกันว่า การซื้อเสียงอย่างกว้างขวางในชนบทเกี่ยวข้องกับอย่างมากกับการคอร์รัปชันของรัฐบาล การทุ่มเงินในการเลือกตั้งเป็นเรื่องที่คุ้มค่า น่าลงทุน เพราะเมื่อเข้าไปได้ตำแหน่งที่มีอำนาจก็จะใช้อำนาจนั้นรับสินบนและแสวงหาประโยชน์ได้ง่าย หรือในทางกลับกัน ในเมื่อต้องใช้เงินซื้อเสียงมากมาย ก็ย่อมต้องเข้ามาถอนทุนด้วยการคอร์รัปชันอย่างกว้างขวาง

ข้อวิพากษ์วิจารณ์ของสื่อมวลชนและนักวิชาการเหล่านี้ถูกเสริมด้วยข้อคิดเห็นของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน อันที่จริงกลุ่มนักปฏิรูปสังคมเหล่านี้ โดยทั่วไปไม่ได้สนใจเรื่องการเปิดโปงคอร์รัปชันกันมากนัก แต่ไม่พอใจกับแนวทางของรัฐบาลที่สนับสนุนกลุ่มธุรกิจแต่ฝ่ายเดียว และมองว่าการที่มีแต่นักธุรกิจเข้าไปอยู่ในวงการรัฐบาลนั้นย่อมทำให้รัฐบาลคำนึงถึงแต่การพัฒนาที่เน้นแต่ด้านการเติบโตโดยไม่คำนึงถึงผลเสียหายต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม นายแพทย์ประเวช

วະลี ผู้นำทางความคิดของกลุ่มนี้กล่าวไว้เช่นนี้

“เป็นเพราะนักธุรกิจเข้ามาสู่วงการเมืองมากทำให้เขาเข้าใจไปอย่างนั้น สภาพการเมืองของเราจึงใช้เงินเป็นใหญ่ เป็นธนาธิปไตย คนที่ใช้เงินไปซื้อเสียงคนที่ออกเงินมาก ให้พรรคมาก ก็เป็นรัฐมนตรี เราจึงได้รัฐมนตรีที่ร่ำรวย เมื่อคนมีเงินเข้ามากุมการเมือง เขาก็ยอมเข้าใจแต่เรื่องธุรกิจเรื่องการค้าขายมากเป็นธรรมดา เพื่อจะหาเงินทองให้ได้มากๆ จึงเข้าใจเรื่องมนุษย์ เรื่องสังคม เรื่องของสิ่งแวดล้อมน้อย”^{๑๗}

นอกจากนี้แล้วนักศึกษาก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่สั่นคลอนรัฐบาลชาติชาย ด้วยการจัดการอภิปรายและชุมนุมทางการเมืองเป็นระยะๆ กรณีที่โด่งดังมากก็คือ การเผาตัวตายของนักศึกษา รวมคำแหงในเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๓๓ ในระหว่างการประท้วงเรียกร้องให้รัฐบาลลาออกหากแก้ไขปัญหาคอร์รัปชันไม่ได้ และเพียงไม่กี่สัปดาห์ก่อนการรัฐประหารในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๔ สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยจัดนิทรรศการและการอภิปรายเพื่อต่อต้านการคอร์รัปชันที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นิทรรศการนั้นตั้งชื่อที่สะท้อนให้เห็นถึงความไม่ไว้วางใจที่สาธารณชนมีต่อรัฐบาลชาติชายอย่างยิ่งที่สุด นั่นคือ “มหกรรม โกงบ้านกินเมือง”

ชนชั้นกลางในกรุงเทพฯเหมือนจะคล้อยตามไปกับความเห็นของปัญญาชนและกลุ่มนักเคลื่อนไหวเหล่านี้ ดังจะเห็นได้จากกรณีที่พลตรี

^{๑๕}สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์, ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๒๓ (๑๘-๒๔ พ.ย. ๒๕๓๓), หน้า ๑๗.

^{๑๖}เอกกฤษณ์, ๑๒ ตุลาคม ๒๕๓๓, หน้า ๑๕.

^{๑๗}สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์, ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๑๐ (๒๐-๒๖ สิงหาคม ๒๕๓๒), หน้า ๑๔.

จำลอง ศรีเมืองและขบวนการคุณธรรมนำการเมืองของเขา ได้รับชัยชนะอย่างท่วมท้นอีกครั้งหนึ่งในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครใน พ.ศ.๒๕๓๒ ยิ่งไปกว่านั้นในการเลือกตั้งซ่อมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเขตกรุงเทพ ๑ ตำแหน่ง ในพ.ศ.๒๕๓๓ ผู้สมัครจากพรรคพลังธรรมก็ชนะอย่างพลิกความคาดหมายอีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตามจำต้องย้ำไว้ว่า แม้ผู้นำของชนชั้นกลางจะดำเนินคดียื่นรัฐบาลอย่างไร แต่พวกเขาก็ไม่ถึงกับ “เคาะประตูเรียกทหาร” นิตยสารฟาร์อีสต์เทอร์นอีโคโนมิกรีวิว ชี้ว่า เมื่อครั้งพรรคเอกภาพชื่อโฆษณาเต็มหน้าหนังสือพิมพ์หลายฉบับพูดถึงการโกงกินและสร้างความแตกแยกในชาติ “ก็ระมัดระวังเพียงพอที่จะขอร้องให้ทหารใช้ความอดทนและแก้ไขปัญหาด้วยวิถีทางประชาธิปไตย”^{๑๔}

เป็นที่แน่นอนว่า รัฐบาลเสื่อมเสียจากข้อกล่าวหาเรื่องคอร์ปชั่นนี้ แต่ข้อกล่าวหาเช่นนี้คงไม่ถึงกับจะทำให้ประชาธิปไตยต้องถูกโค่นล้มไป หากทหารจะไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลของพลเอกชาติชายอยู่ด้วยในเวลานั้น ความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์ เช่นว่านี้ ก่อรูปจากความขัดแย้งระหว่างคณะที่ปรึกษา “บ้านพิษณุโลก” กับผู้นำกองทัพ แต่แกนกลางของปัญหาในระยะหลังอยู่ที่ว่านายทหารซึ่งมีความหยิ่งในศักดิ์ศรีของกองทัพเป็นอย่างยิ่ง รู้สึกว่าถูก “หลู่เกียรติ” จากนักการเมืองครั้งแล้วครั้งเล่า และครั้งที่สร้างความริ้วฉาวให้กับรัฐบาลและกองทัพมากที่สุดก็คือครั้งที่ นายกรัฐมนตรี “ไม่รักษาสัญญา” ที่เคยให้กับกองทัพไว้ว่า จะปลด ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง “รัฐมนตรีเจ้าปัญหา” ยิ่งไปกว่านั้นพลเอกชาติชายยังพยายามที่จะคืนอำนาจให้กับพลตรีมนูญ รูปขจรซึ่งเป็น

ผู้ก่อการกบฏถึง ๒ ครั้งและเป็นศัตรูตัวฉกาจของผู้นำกองทัพ แต่ปัญหาทั้งหมดนี้คงไม่สามารถส่งผลให้ทหารเข้ายึดอำนาจได้ง่ายดาย หากกองทัพไม่ได้อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาอันเป็นปีกแผ่นแน่นหนาที่สุดนับตั้งแต่สิ้นยุคจอมพลสฤษดิ์

ในขณะที่เตรียมประจัญบานกับรัฐบาลนั้น ฝ่ายทหารก็ฉลาดพอที่จะใช้ประโยชน์จากความไม่พอใจที่กลุ่มต่าง ๆ มีต่อรัฐบาล เริ่มจากการสร้างพันธมิตรกับข้าราชการประจำในช่วงนั้นมีรายงานข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์หลายชิ้นตั้งแต่ปลายปี ๒๕๓๓ ที่พูดถึงความไม่ยุติธรรมและการเล่นพรรคเล่นพวกในการโยกย้ายแต่งตั้งข้าราชการระดับสูง กล่าวกันว่าผู้ว่าราชการจังหวัดและนายตำรวจที่ไม่แสดงความจงรักภักดีต่อรัฐบาล อย่างออกหน้าออกตาจะถูกกลั่นแกล้งทำให้ข้าราชการจำนวนมากเกิดความรู้สึกว่า นักการเมืองกำลังรังแกข้าราชการประจำ

พลตำรวจตรีอุทัย อัสวิโล ผู้บัญชาการตำรวจสันติบาลซึ่งถูกโยกย้ายอย่างไม่เป็นธรรม ได้ฝากแค้นคิดให้กับข้าราชการอย่างไม่กลัวเกรงว่า “ขอให้ข้าราชการประจำอย่าทำตัวเป็นทาสไปชุกปีนักการเมือง ต้องยืนด้วยลำแข้งของตัวเอง เราเป็นสถาบันแล้ว ทำไมต้องพึ่งนักการเมือง โดยเฉพาะนักการเมืองที่บ้าอำนาจ”^{๑๕}

สถานีวิทยุทหารก็ขานรับความไม่พอใจเหล่านี้โดยให้ความเห็นว่า ข้าราชการไม่ว่าจะเป็นพลเรือนหรือทหารก็เหมือนอยู่ในเรือลำเดียวกัน กำลังเผชิญกับการกลั่นแกล้งรังแกอย่างไม่เป็นธรรมจากพวกนักการเมือง ในคอลัมน์ตอบจดหมายทางหนังสือพิมพ์ นิตยสารต่าง ๆ ก็ลงจดหมายของข้าราชการบางคนที่ส่งถึงกองทัพ ขอให้ผู้บัญชาการกองทัพบุกเข้ามาแก้ไขปัญหาคความ

^{๑๔} Far Eastern Economic Review, December 6, 1990, p. 11.

^{๑๕} เอกสิทธิ์ชัย, ๒ ตุลาคม ๒๕๓๓, หน้า ๑๕.

ขัดแย้งระหว่างนักการเมืองกับข้าราชการประจำ แต่ไม่กี่เดือนหลังจากนั้น อธิบดีกรมตำรวจ พลตำรวจเอกแสวง ธีระสวัสดิ์ ก็ถูกปลดออกจากตำแหน่งอย่างกะทันหัน แม้ว่าผู้สังเกตการณ์หลายคนจะเห็นว่าเป็นการโยกย้ายที่ชอบธรรม แต่ผู้นำกองทัพก็แสดงการสนับสนุนต่อพลตำรวจเอกแสวงอย่างออกหน้าออกตา โดยจัดงานเลี้ยงอำลาและแสดงความเสียใจกับเขา

แต่ที่สำคัญไปกว่าการสร้างพันธมิตรกับข้าราชการพลเรือน ก็คือ ปฏิกริยาของทหารต่อเสียงเรียกร้องจากชนชั้นกลางในปัญหาคอร์ปชั่นของนักการเมือง บรรดาเครือข่ายวิทยุทหาร หยิบยกประเด็นการต่อต้านการคอร์ปชั่นมาพูดถึงอย่างกว้างขวาง โดยโจมตีทั้งตัวบุคคลและตัวระบอบที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ว่าเป็นรากเหง้าของปัญหาโง่งมบ้านกินเมือง รายการต่าง ๆ ของสถานีวิทยุเหล่านี้เรียกร้องให้มีการปรับคณะรัฐมนตรี หรือปลดรัฐมนตรีที่เป็นเจ้าพ่อนักเลง หรือรัฐมนตรีที่ไร้ความสามารถออกจากรัฐบาล นายทหารฝ่ายสารนิเทศของกองทัพเองก็มักให้ผู้สื่อข่าวดูจดหมายฉบับพัน ๆ ฉบับที่เรียกร้องให้ทหารเข้ามาจัดการกับปัญหาความไร้รับผิดชอบของผู้นำรัฐบาลบางคน

ความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างรัฐบาลกับกองทัพมาถึงจุดแตกหักในเดือนตุลาคม ๒๕๓๓ เมื่อผู้ช่วยเสนาธิการทหารบก พลโทยุทธนา คำดี ซึ่งเป็นนายว่า ทหารอาจจะทำรัฐประหารในเร็ววันนี้ โดยได้กล่าวว่

“นโยบายของผู้บัญชาการทหารบกที่เน้นในขณะนี้ คือ ประการแรก ทหารจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการเมือง ประการที่สอง ทหารจะมุ่งมั่นอยู่ในความกตัญญูต่อเวที

ต่อผืนแผ่นดินไทย และประการที่สาม ทหารจะอยู่เคียงข้างประชาชน และเป็นฝ่ายประชาชน หากประชาชนได้รับความเดือดร้อน และบ้านเมืองขาดความสงบสุข ทหารจะไม่หยุดนิ่งอย่างเด็ดขาด”^{๒๐}

หลังจากคำเตือนแกมขู่นี้ประกาศออกมาแล้ว ก็เหลือเพียงแค่การวัดใจกันระหว่างรัฐบาลพลเรือนกับทหาร มีข่าวแพร่สะพัดเหมือนไฟไหม้ป่าว่า รัฐบาลกำลังจะปลดนายทหารคนสำคัญหรือในทางตรงข้ามก็มีข่าวว่าทหารกำลังวางแผนทำการรัฐประหารอย่างคร่ำครึ คำถามก็คือเมื่อไรจะลงมือ และใครจะลงมือก่อน ในวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔ ก็มีการตอบคำถามนี้ที่ท่าอากาศยานกองทัพอากาศดอนเมือง เมื่อหน่วยจู่โจมของกองทัพอากาศบุกเข้ายึดเครื่องบินของนายกรัฐมนตรี ชัยชนะตกเป็นของฝ่ายคณะรัฐประหารอย่างง่ายดาย

สิ่งต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมานี้ชี้ว่าสาเหตุพื้นฐานของการรัฐประหารมิใช่เพียงอยู่ที่ความขัดแย้งระหว่างทหารกับพลเรือนเท่านั้น แต่ที่สำคัญกว่านั้นก็คือ จุดยืนของชนชั้นกลางที่ไม่มั่นคงต่อประชาธิปไตย กล่าวคือ พวกเขาสนับสนุนประชาธิปไตยในทางทฤษฎี แต่ไม่ชอบใจกับระบอบที่เป็นอยู่ในทางปฏิบัติ พวกเขาเชื่อว่า การเมืองขณะนั้นเป็นประชาธิปไตยแต่เพียงในนามแต่โดยแก่นแท้แล้วเป็นเพียงการปกครองของนักการเมืองที่ฉ้อฉลและไร้ความสามารถ พวกเขาอมรับอยู่ว่าการได้อำนาจจากประชาชนนั้นเป็นสิ่งสำคัญในทางหลักการ แต่สิ่งนี้จะไม่มีความหมายอะไรในทางปฏิบัติในเมื่อมีการซื้อขายเสียงกันอย่างกว้างขวาง และประชาชนผู้เลือกตั้งส่วนใหญ่ก็ยังขาดความรู้ความเข้าใจที่เพียงพอ รัฐบาลที่ดีใน

^{๒๐} เอกลักษณ์, ๑๒ ตุลาคม ๒๕๓๓, หน้า ๑๕.

ทัศนคติของชนชั้นกลางไม่ใช่เป็นเพียงรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งเท่านั้น แต่ต้องเป็นรัฐบาลที่มีคุณธรรมและความสามารถตามมาตรฐานของพวกเขาด้วย มีหน้าซำบางคนอาจจะไปไกลถึงขั้นที่เห็นว่าความซื่อสัตย์และความสามารถอาจจะเป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่าการได้รับเลือกตั้งเสียอีก หากไม่แล้วผู้นำทางความคิดของชนชั้นกลาง อันได้แก่หนังสือพิมพ์ นักวิชาการคงไม่สรุปว่าประชาธิปไตยที่ฉ้อฉลนั้นชั่วร้ายพอๆ กับเผด็จการทหาร และอาจจะเลวร้ายกว่าเสียด้วยซ้ำ

ในทางกลับกัน คนชั้นกลางปฏิเสธระบอบอำนาจนิยมก็เพียงในทางหลักการเท่านั้นแต่ในทางปฏิบัติแล้วพวกเขาเชื่อว่าอาจจะมีระบอบเผด็จการที่ดีได้เหมือนกัน (ที่หลายคนเรียกว่าเผด็จการโดยธรรม) ดังนั้นการแสวงหาการปกครองที่ดีของพวกเขาจึงไม่จำกัดอยู่ในระดับการเปลี่ยนแปลงภายในระบบ แต่ยังเรียกร้องหาการเปลี่ยนแปลงที่ตัวระบบด้วยแม้พวกเขาจะไม่ได้“เคาะประตู”เรียกทหารออกจากกรมกองโดยตรง แต่การที่พวกเขาช่วยกันถล่มโจมตีประชาธิปไตย และนักการเมืองอย่างรุนแรง แม้จะทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ ก็เป็นการแผ้วถางทางสำหรับการกลับมาของคณะทหาร

พลังที่เสียงประกาศการยึดอำนาจของคณะ รสช. ดั่งขึ้นทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์ชนชั้นกลางส่วนใหญ่ก็ยอมรับว่ามันเป็นสิ่งที่ได้เกิดขึ้นแล้วไม่สามารถเปลี่ยนแปลงให้เป็นอื่น แต่ก็อดใจหายไม่ได้ และแอบหวังไว้ว่าสิ่งที่คณะรัฐประหารเพิ่งจะโคลนล้มลงไปเป็นเพียงแค่คณะรัฐบาลชุดหนึ่งไม่ใช่ระบอบประชาธิปไตย แต่ความหวังของพวกเขาจะเป็นจริงได้ก็ต่อเมื่อคณะรัฐประหารนั้นจะต้องยึดผลประโยชน์ของประเทศชาติเป็นที่ตั้งอย่างแท้จริงกุมอำนาจไว้เพียงระยะสั้นๆ และพยายามอย่างเต็มที่ที่จะแก้ไขจุดอ่อนข้อบกพร่อง

ของประชาธิปไตยโดยตามที่ชนชั้นกลางต้องการจากนั้นจะต้องรีบเร่งคืนประชาธิปไตยให้ประชาชนโดยเร็วที่สุด

ชนชั้นกลางกับการช่วงชิงประชาธิปไตยกลับคืน

คณะ รสช. ไม่เพียงแต่ประเมินความรู้สึกของคนชั้นกลางก่อนที่จะทำการรัฐประหารได้อย่างแม่นยำเท่านั้น พวกเขาตั้งใจถึงสภาพจิตใจและความคาดหวังของผู้คนหลังการรัฐประหารเป็นอย่างดีด้วย ผู้นำ รสช. ยอมรับอย่างเปิดเผยว่าการรัฐประหารเป็นการก้าวถอยหลังในแง่ของกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตย แต่ก็อ้างว่านั่นเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อให้ประชาธิปไตยเข้ารูปเข้ารอยและเสถียรบริสุทธ์ขึ้น แม้จะมีการประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญ แต่ก็ไม่มี การเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์ ไม่ยุบพรรคการเมือง และมีการเลิกกฏอัยการศึกภายในเวลาไม่กี่เดือน มีการอภัยโทษภัยพิบัติและตั้งคณะกรรมการพิเศษขึ้นมาตรวจสอบการคอร์รัปชันในกลุ่มนักการเมืองคนสำคัญ ในขณะที่เดียวกัน คณะ รสช. ก็ประกาศว่าจะร่างรัฐธรรมนูญใหม่ให้มีมาตรการป้องกันการซื้อขายเสียงและการคอร์รัปชัน พร้อมกับได้ให้คำมั่นสัญญาว่า เมื่อประกาศใช้รัฐธรรมนูญแล้วจะให้มีการเลือกตั้งโดยเร็ว และสิ่งที่ทำให้ชนชั้นกลางพอใจมากอีกอย่างหนึ่ง คือ การที่คณะทหารตัดสินใจจะไม่เป็นรัฐบาลรักษาการเอง

นโยบายและมาตรการของคณะทหารที่กล่าวมาในข้างต้นนี้เป็นที่พอใจของชนชั้นกลางโดยส่วนใหญ่ ในเวลาอันไม่นานนัก การรัฐประหาร ซึ่งได้รับการยอมรับอย่างแค้นๆ ก็กลายเป็นสิ่งที่นิตยสารชั้นนำของต่างประเทศฉบับหนึ่ง (Far Eastern Economic Review) ชานานามว่า popular putsch (การยึดอำนาจที่ถูกใจผู้คน)^{๒๐}

^{๒๐} Far Eastern Economic Review, March 7, 1991, p. 17.

ความเห็นนี้ดูจะน่าเชื่อถือไม่น้อย จะสังเกตว่า นักวิชาการชั้นนำที่มีชื่อเสียงจำนวนมากตอบรับที่จะเข้าร่วมร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ รัฐบาลของ นายกรัฐมนตรีอานันท์ ปันยารชุนเองก็มีเทคโนโลยี และนักบริหารชั้นนำที่ไม่สังกัดพรรคฝ่ายใดๆ เข้าร่วมเป็นจำนวนมาก จนได้รับการยกย่องจากชนชั้นกลางและนักธุรกิจจำนวนมากว่า เป็นคณะรัฐมนตรีที่มีคุณภาพมากที่สุดเท่าที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์ นักหนังสือพิมพ์ชาวต่างประเทศคนหนึ่งสะท้อนทัศนะของแวดวงธุรกิจการเงินในประเทศไทยออกมา โดยเรียกการยึดอำนาจ ๒๓ กุมภาพันธ์ว่าเป็น การรัฐประหารของเทคโนโลยี (coup de technocrats) และเรียกคณะรัฐมนตรีที่คณะทหารตั้งขึ้นว่ารัฐบาลในฝันของธนาคารโลก^{๒๖} อย่างไรก็ดี แม้การรัฐประหารครั้งนี้จะได้รับความชื่นชมจากประชาชนจำนวนมาก แต่ก็มีชนชั้นกลางจำนวนหนึ่งที่มีความปรวิติกว่า การที่ทหารกลับเข้ามามีอำนาจนั้นเป็นการกลับสวนทวนกระแสพัฒนาการทางการเมืองของโลก ซึ่งกำลังเคลื่อนไปในทิศทางประชาธิปไตย และคาดการณ์ว่าการยึดอำนาจนี้จะทำให้ภาพพจน์ของประเทศไทยในสายตานานาชาติต้องมัวหมอง พวกเขาจึงได้แต่ภาวนาว่าการยึดอำนาจในเดือน กุมภาพันธ์จะเป็นการรัฐประหารแบบใหม่ และทำใจที่จะยอมรับการนำของทหาร“หากทหารรักษาสัญญาที่จะคืนอำนาจให้แก่รัฐบาลพลเรือนให้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้”^{๒๗}

ในขณะที่ชนชั้นกลางส่วนมากจะวางเฉยหรือบางส่วนก็มองรัฐประหารในด้านดีในระยะแรก แต่ก็มีนักวิชาการ นักศึกษา นักพัฒนาภาคเอกชน และนักการเมืองหัวเสรีนิยมที่ไม่ฝากความหวังอะไรไว้กับเผด็จการ ไม่ว่าจะอ้างเจตนาที่ดียังไร

ก็ตาม คนกลุ่มนี้แสดงการคัดค้านการรัฐประหารตั้งแต่แรก แต่ก็ทำอย่างระมัดระวัง เช่น หลังจากการรัฐประหาร นักวิชาการ ๘๘ คนได้ยื่นหนังสือเรียกร้องให้ทหารคืนประชาธิปไตยให้ประชาชนโดยเร็วที่สุด หลังจากนั้นไม่กี่วัน กลุ่มนักศึกษารามคำแหงจำนวนหนึ่งได้รวมตัวกันในมหาวิทยาลัยแสดงการไม่เห็นด้วยกับคณะทหาร มีการจัดการอภิปรายสัมมนาครั้งใหญ่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งมีผู้มาร่วมนับร้อย ดูประหนึ่งการคืนสู่เหย้าของนักต่อต้านเผด็จการหลายรุ่นหลายวัย แต่ต้องย้ำว่ากลุ่มเหล่านี้มีจำนวนไม่มากนักและค่อนข้างมีอิทธิพลน้อย ครอบคลุมทั้งกลุ่มชนชั้นกลางส่วนอื่นๆ ที่ไม่ได้มีท่าทีคัดค้านทหารมาตั้งแต่ต้นเข้าร่วมด้วย

จุดเปลี่ยนของเหตุการณ์ที่ทำให้ชนชั้นกลางส่วนใหญ่เปลี่ยนใจก็คือ ในระยะหลังเริ่มจะมีปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ชี้ให้เห็นว่าการรัฐประหารครั้งนี้ไม่มีอะไรใหม่ กล่าวคือในเวลาไม่ถึงครึ่งปีก็เห็นได้ว่า ทหารพยายามสืบทอดอำนาจ โดยอาศัยกลไกรัฐธรรมนูญที่ร่างขึ้น เพื่อให้นายทหารระดับสูงเข้าสวมรับอำนาจทางการเมืองหลังการเลือกตั้ง โดยไม่ต้องลาออกจากกองทัพ มีหน้าซำคนจำนวนมากยังมองว่าคณะทหารตั้งพรรคสามัคคีธรรมขึ้นมาเป็นหุ่นเชิดในการเลือกตั้งที่จะมีขึ้น ที่ร้ายยิ่งกว่านั้น พรรคสามัคคีธรรมนี้มีสมาชิกชั้นนำจำนวนหนึ่งซึ่งมัวหมองด้วยเรื่องคอร์ปชั่น บางคนถูกตรวจสอบทรัพย์สินโดยคณะกรรมการที่รสช.ตั้งขึ้นด้วยซ้ำ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้มองได้ว่า การตรวจสอบการทุจริตและความร้ายวณผิดปกตินั้นเป็นเครื่องมือของคณะทหารที่จะบีบให้พรรคการเมืองและนักการเมืองเข้าร่วมกับฝ่ายตนให้มากที่สุดเพื่อเอาชนะการเลือก

^{๒๖}Peter Janssen, "Coup de technocrats" *Asian Business*, April 1991, p. 16.

^{๒๗}*Far Eastern Economic Review*, March 7, 1991, p. 18.

ตั้งซึ่งจะมีขึ้นหลังการร่างรัฐธรรมนูญ

มาถึงตอนนี้ คนชั้นกลางไม่เพียงแต่จะหงุดหงิดผิดหวังกับความไม่จริงจังของคณะรช. เท่านั้น แต่เดือดเนื้อร้อนใจกับเศรษฐกิจที่กำลังถดถอยอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งพวกเขาเชื่อว่าเป็นผลโดยตรงมาจากการรัฐประหาร ภายในปลายปี ๒๕๓๔ นั้น อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจที่เคยสูงลิ่วกว่าร้อยละ ๑๐ ชะลดตัวลงเหลือเพียง ร้อยละ ๗-๘ เท่านั้น ที่จริงแล้วการชะลอดตัวนี้อาจเป็นผลมาจากวิกฤตการณ์อ่าวเปอร์เซีย และภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำมากกว่า แต่ก็ถือกันว่าทหารต้องรับผิดชอบอยู่ดี เพราะรัฐประหารทำให้เกิดภาวะชบเซาในด้านการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ และยังทำให้การเจรจาการค้ากับประเทศตะวันตกยากลำบากมากขึ้น เพราะการยึดอำนาจในเดือนกุมภาพันธ์นั้น ถูกคัดค้านประณามจากนานาชาติอย่างหนัก

เหตุใดคนชั้นกลางและแวดวงธุรกิจจึงกังวลกับปฏิกิริยาจากต่างประเทศมากเป็นพิเศษ? ก็เพราะ ในระยะ ๕-๑๐ ปีที่ผ่านมาเศรษฐกิจไทยมีความเกี่ยวพันกับเศรษฐกิจระหว่างประเทศมากอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน เช่น ในปี ๒๕๓๔ ประเทศไทยมีมูลค่าส่งออกรวมสูงเป็นอันดับที่ ๒๕ ของโลก ในระหว่างปี ๒๕๒๓- ๒๕๓๓ อัตราการขยายตัวของการส่งออกต่อปีของไทยเฉลี่ยร้อยละ ๑๓.๒ ซึ่งสูงกว่าเกาหลีใต้ (ร้อยละ ๑๒.๘) ไต้หวัน (ร้อยละ ๑๒.๑) สิงคโปร์ (ร้อยละ ๘.๖) และฮ่องกง (ร้อยละ ๖.๒)^{๒๔} ขณะเดียวกันการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศขยายตัวเกือบ ๘ เท่า ในช่วงปี ๒๕๒๔-๒๕๓๑ ส่วนการลงทุนใน

รูปของหลักทรัพย์ก็เติบโตขึ้นถึง ๑๖ เท่า ระหว่างปี ๒๕๒๔-๒๕๓๒^{๒๕}

ชนชั้นกลางเริ่มสำแดงพลังคัดค้านคณะทหารอย่างจริงจังในปลายปี ๒๕๓๔ ด้วยการเข้าชุมนุมประท้วงร่วมกับนักศึกษา นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนและพรรคการเมือง เพื่อให้รัฐบาลแก้ไขร่างรัฐธรรมนูญที่ไม่เป็นประชาธิปไตย การชุมนุมมีลักษณะที่แตกต่างไปจากการชุมนุมใหญ่ครั้งอื่นๆ ในแง่ที่ว่า นักศึกษาไม่ได้เป็นผู้นำหรือเป็นกำลังสำคัญในการประท้วงกำลังหลักกลับเป็นคนชั้นกลางที่ทำงานแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักบริหาร หรือ ผู้ที่ทำงานในด้านการจัดการในภาคธุรกิจเอกชน การชุมนุมครั้งนี้เองที่เป็นที่มาของศัพท์ใหม่ทางการเมืองคือ “มีอบมีถือ” และ “มีอบรดเก่ง” อย่างไรก็ดีการชุมนุมได้สลายตัวไปในเดือนธันวาคมเมื่อพลเอกสุจินดา คราประยูรผู้บัญชาการทหารบก ยอมให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญตามที่ประชาชนต้องการพอสมควร พร้อมกับให้คำมั่นสัญญาว่าจะไม่รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีหลังการเลือกตั้ง

การประท้วงรัฐธรรมนูญเป็นเสมือนการซ้อมรบของฝ่ายประชาธิปไตยและฝ่ายทหารเท่านั้น เพราะหลังจากนั้นไม่กี่เดือน การประจัญหน้าชั้นแตกหักระหว่างสองฝ่ายก็มาถึงเมื่อพลเอกสุจินดาตัดสินใจเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยไม่รักษาคำมั่นที่เคยให้ไว้ ผลก็คือ ภายในต้นเดือนพฤษภาคมนั่นเอง รัฐบาลใหม่ก็ต้องเผชิญกับกระแสการประท้วงอย่างกว้างขวาง

และครั้งนี้ก็เช่นเดียวกับครั้งที่แล้ว คือ ชนชั้นกลางเป็นส่วนหลักของผู้ที่มาชุมนุมซึ่งประมาณว่ามีถึง ๕๐๐,๐๐๐ คน จากการสำรวจ

^{๒๔}World Bank, *World Development Report 1992* (Oxford University Press, 1992), Table 14, pp. 244-245.

^{๒๕}Narongchai Akrasanee et al, *Thailand's Export-led Growth: Retrospect and Prospect* (Bangkok: TDRI, 1991), p. 22, 12

ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย พบว่า ร้อยละ ๑๓.๗ ของผู้เข้าร่วมชุมนุมเป็นผู้ประกอบอาชีพอิสระ ร้อยละ ๔๕.๗ เป็นลูกจ้างพนักงานธุรกิจเอกชน นั้นหมายความว่า ส่วนใหญ่ของผู้ชุมนุม(ประมาณร้อยละ ๖๐) มาจากภาคเอกชน ในขณะที่นักศึกษาที่มีเพียงร้อยละ ๘.๔ และข้าราชการมีร้อยละ ๑๔.๘ การสำรวจยังพบด้วยว่า เกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ ๔๕.๕) ของผู้ชุมนุมจัดอยู่ในกลุ่มรายได้ ๑๐,๐๐๐-๔๙,๐๐๐ บาทต่อเดือน ซึ่งนี่ก็คือรายได้ของชนชั้นกลางนั่นเอง ในด้านอายุพบว่าคนที่มาชุมนุมอยู่ในวัยหนุ่มสาวในวัยทำงานคือ ร้อยละ ๓๖.๕ มีอายุระหว่าง ๓๐-๓๙ ปี และร้อยละ ๓๙.๕ อยู่ในวัย ๒๐-๒๙ ปี^{๒๖}

คนชั้นกลางวัยหนุ่มสาวในภาคธุรกิจที่เป็นหัวใจของการเคลื่อนไหวเหล่านี้เป็นใคร? ตอบได้ว่าพวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นกลางที่ก่อตัวขึ้นในยุคที่เศรษฐกิจเติบโตอย่างรวดเร็ว ในทศวรรษที่ผ่านมา มีการสำรวจกันว่าราวปี ๒๕๓๐ คนชั้นกลางในกรุงเทพฯมีจำนวน ๑.๘ ล้านคน คิดเป็นร้อยละ ๓๑ ของประชากรในเมืองหลวงทั้งหมด ในจำนวน ๑.๘ ล้านคนนั้น ๑.๒ ล้านคนมีอายุ ๒๕-๓๕ ปี คนเหล่านี้มีการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป มีวิถีชีวิตแบบตะวันตกค่อนข้างมาก^{๒๗}

กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าคนหนุ่มสาวที่เข้ามาเป็นชนชั้นกลางในช่วงครึ่งหลังของรัฐบาลพลเอกเปรมและในช่วงรัฐบาลชาติชายนั้น มีมากถึงสองในสามของชนชั้นกลางทั้งหมดในกรุงเทพฯ คนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพนักงานระดับบริหารหรือประกอบวิชาชีพในภาคเอกชนที่กำลังเติบโต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ และ

ธุรกิจหลักทรัพย์ คนพวกนี้มีครอบครัวขนาดเล็ก มีลูกไม่เกิน ๒ คน ทั้งสามีและภรรยาทำงานหารายได้ อาศัยอยู่ในห้องชุดขนาดเล็ก กำลังคร่ำเคร่งกับการอดออมเพื่อจะมีรถยนต์ บัตรเครดิต และบ้าน

มีผู้ตั้งสมณนามให้คนเหล่านี้ว่า ชนวนการ“ยับยั้งไทย”^{๒๘} ก่อนการรัฐประหารในเดือนกุมภาพันธ์ ไม่ปรากฏว่าพวก“ยับยั้ง”เหล่านี้สนใจปัญหาการเมืองมากนัก แม้ว่าพวกเขาบางส่วนจะเคยเป็นนักเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วง ๒๕๑๖-๒๕๑๙ มาก่อนก็ตาม พวกเขาเป็นที่สนใจในแง่มุมมองทางสังคมวิทยา และพฤติกรรมการเมืองซึ่งใกล้เคียงกับผู้คนในประเทศตะวันตก แต่ไม่มีใครคาดคิดว่าคนเหล่านี้จะเข้ามามีบทบาทการเมืองภายในเวลาอันรวดเร็ว

รูดีเกอร์ คอร์ฟ เห็นว่า

“จนกระทั่งปัจจุบัน พวกเขา (ชนชั้นกลาง) ร่ำรวยมั่งคั่งขึ้นมาได้ เพราะเศรษฐกิจของประเทศเติบโต แต่เรื่องที่พวกเขาจะมีความตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้นหรือไม่ ถ้าเศรษฐกิจหยุดชะงักนั้น ยังเป็นคำถามที่ยังไม่มีใครตอบได้”^{๒๙}

ส่วนศาสตราจารย์ชัยอนันต์ ก็ไม่แน่ใจว่าชนชั้นกลางจะมีบทบาทสำคัญทางการเมืองในวัน ดังจะเห็นได้จากกรตอบคำถามว่า ประเทศไทยกำลังจะไปสู่การเมืองแบบที่ชนชั้นกลางมีบทบาทสำคัญแล้วหรือยัง ดังนี้

^{๒๖} อังใน วิรัตน์ แสงทองคำ, “โฉมหน้าใหม่”, *ผู้จัดการรายวัน*, ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๓๒.

^{๒๗} ชัยอนันต์ สมทวนิช, *รัฐกับสังคม* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒๓-๑๒๔.

^{๒๘} “Thuppies and their toddlers”, *The Nation Year Book* 1990/1991.

^{๒๙} Korff, *Bangkok and Modernity*, p. 43.

“เป็นการเร็วเกินไปที่จะสรุปว่าการเมืองแบบอำมาตยาธิปไตยได้คลี่คลายไปเป็นการเมืองแบบที่ชนชั้นกลางมีบทบาทสำคัญแล้ว อุปสรรคที่สำคัญของพัฒนาการนี้ คือการที่ชนชั้นกลางยังลังเลที่จะมีบทบาททางการเมืองอย่างอิสระเป็นตัวของตัวเอง”^{๓๐}

แต่ในปลายปี ๒๕๓๔ นั้น พวก “ยับยั้ง” เปลี่ยนความคิด พวกเขาอยู่ในอารมณ์ค่อนข้างหงุดหงิดผิดหวัง ทั้งวาดเกรงว่า โอกาสและความหวังที่พวกเขาจะสะสมทรัพย์สินให้มากขึ้นต่อไปนั้นจะกลายเป็นอากาศธาตุ เพราะเห็นอยู่กับตาว่าความวุ่นวายทางการเมืองกำลังจะบังเกิด ดังนั้นพวกเขาจึงเข้าร่วมการต่อต้านรัฐบาลพลเอกสุจินดาเพื่อบีบให้กองทัพคืนอำนาจให้กับพลเรือนโดยเร็ว

การที่กล่าวว่าชนชั้นกลางเป็นพลังคัดค้านทหารที่สำคัญ ไม่ได้หมายความว่าคนงานหรือคนชั้นล่างในเมืองจะไม่มีส่วนสำคัญในการต่อสู้ อันที่จริงคนงานและคนชั้นล่างในเมืองนั้นเป็นส่วนหนึ่งของพลังต่อต้านมาตั้งแต่ต้น ยิ่งไปกว่านั้นการที่พวกเขาไม่ยอมถอยหนีแม้ในชั่วโมงวิกฤตที่สุดของเหตุการณ์ ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้ขบวนการต่อต้านยืนหยัดอยู่ได้เป็นเวลาหลายวัน อย่างไรก็ตามถ้าชนชั้นกลางไม่เข้าร่วมกับขบวนการตั้งแต่ต้น การต่อต้านก็อาจจะไม่ก่อตัวขึ้นได้เลย และถ้าชนชั้นกลางไม่เข้าร่วม คนชั้นสูงและประชาคมโลก ก็อาจจะไม่สนใจหรือเห็นอกเห็นใจขบวนการประชาธิปไตยมากเท่านี้ อนึ่ง การที่ชนชั้นกลางถอนตัวออกจากท้องถนนในช่วงที่ฝ่ายปราบปรามเริ่มเปิดฉากยิง ก็ไม่ได้แปลว่าพวกเขาจะละทิ้งการต่อสู้ไปแล้ว ดังเป็นที่รู้กันทั่วว่า

ในช่วงเวลานั้นมีผู้ประกอบวิชาชีพและผู้ประกอบธุรกิจจำนวนมากทำสงครามต่อต้านการโฆษณาชวนเชื่อของสื่อมวลชนฝ่ายรัฐบาลอย่างแข็งขัน โดยใช้เครื่องโทรสาร โทรศัพท์ หรือจดหมายเวียน บางคนมีความริเริ่มสูงมากถึงกับส่งสัญญาณแทรกกรบกวนข่ายวิทยุสื่อสารของทหารตำรวจ ในขณะที่การปราบปรามกำลังดำเนินไป ทั้งหมดนี้ก็เพื่อป้องกันมิให้รัฐบาลจัดการกับผู้ชุมนุมประท้วงอย่างได้ผลเด็ดขาด

ขณะที่ชนชั้นกลางที่อยู่ในภาคธุรกิจเอกชนมีบทบาทสูงเด่นในช่วงที่เป็นการประท้วงโดยสงบ ส่วนคนชั้นกลางระดับล่างและคนชั้นล่างแสดงถึงจิตใจที่อาจหาญผิดปกติในช่วงที่มีการนองเลือดนั้น ปรากฏว่า หลังการนองเลือดแล้วชนชั้นกลางที่อยู่นอกแควดวงธุรกิจกลับกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้รัฐบาลพลเอกสุจินดาล่มสลาย กล่าวคือ ทันใดที่เสียงปืนสงบลง กลุ่มแพทย์ พยาบาล อาจารย์ นักกฎหมาย กระทั่งข้าราชการในกรุงเทพและหัวเมืองสำคัญพากันเรียกร้องให้พลเอกสุจินดาลาออก หรือให้ยุบสภาเพื่อมีโอกาสตั้งรัฐบาลใหม่ที่เป็นที่ยอมรับกันได้มากกว่า และหลังจากนั้นกลุ่มคนชั้นกลางเหล่านี้กับสื่อมวลชนก็พยายามขัดขวางพรรคการเมืองที่เคยสนับสนุนพลเอกสุจินดาไม่ให้มีโอกาสตั้งรัฐบาลชุดใหม่ แรงกดดันของพวกเขาเมื่อประกอบเข้ากับการเจรจาต่อรองในระดับสูง ก็ทำให้ประธานรัฐสภาตัดสินใจเสนอชื่อคนกลาง คือนายอานันท์ ปันยารชุนกลับเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง ในคำคืนของวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๓๕ นั้น ละคอนโรงใหญ่ที่เริ่มฉากรวดด้วยการเข้ายึดอำนาจของคณะทหารในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๔ ก็ถึงคราวปิดฉากลาโรงไป

^{๓๐}Chai-anan, "Democracy in Thailand," p. 47.

ชนชั้นกลางกับอนาคตของประชาธิปไตย

เหตุการณ์เดือนพฤษภาคมชี้ให้เห็นว่าชนชั้นกลางนั้นไม่เอาระบบเผด็จการไม่ว่าระบอบเผด็จการนั้นจะมีสีสันประชาธิปไตยแดงดำหรือไม่ว่า แต่การเป็นพลังต่อต้านเผด็จการนั้นอาจจะเป็นคนละเรื่องกับการเป็นพลังสร้างสรรค์ประชาธิปไตย บัดนี้ชนชั้นกลางดูเหมือนจะไม่นิยมทหารในฐานะผู้ปกครอง แต่พวกเขาอาจยังรับให้ทหารเข้ามาแก้ไขปัญหาและข้อบกพร่องของประชาธิปไตยชั่วคราวชั่วคราว แต่ความคิดเช่นนี้เสมือนการเล่นกับไฟ เพราะไม่มีใครรู้ว่านายทหารที่นำรถถังออกมาวิ่งนั้น จะตั้งใจทำประโยชน์กับประเทศชาติจริงหรือไม่ จะถอนตัวออกไปโดยเร็วจริงหรือไม่ และหากทหารจะครองอำนาจอยู่ต่อไป เช่นในกรณีของพลเอกสุจินดา ก็จะทำให้เกิดการเผชิญหน้าอย่างเอาเป็นเอาตายระหว่างพลังประชาธิปไตยกับคณะทหารอีก เลือดเนื้อชีวิตและทรัพย์สินอีกสักเท่าไรที่จะต้องสูญเสียไป

การที่ชนชั้นกลางจะสลัดตัวออกจากการเป็น “พันธมิตร” ของการรัฐประหารได้นั้น จะต้องอาศัยโลกทัศน์ใหม่ต่อประชาธิปไตย ที่มีความอดทน อดกลั้น กับจุดอ่อนข้อต่อของประชาธิปไตย และต้องมองพรรคการเมือง นักการเมือง และผู้เลือกตั้งในชนบทด้วยทัศนคติใหม่ที่ไม่ใช้กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมและจริยธรรมมาวัด แต่ต้องสนใจเงื่อนไขทางสังคมของพวกเขาด้วย

คนชั้นกลาง หรือชาวเมืองผู้มีรายได้อาจการศึกษาสูงนั้นมักจะมองว่าอุปสรรคของประชาธิปไตยอยู่ที่ผู้อื่น คือ ประการแรกอยู่ที่คนในชนบท ซึ่งเป็นผู้เลือกตั้งส่วนใหญ่ของประเทศนั้นอยู่ในวงจรของความยากจนและโง่เขลา ตดเป็นเหยื่อของนักการเมืองโลกโมโหสันผู้ทุ่เมเทเงินทองมหาศาลเพื่อหวังถอนทุนเอาในภายหลัง การที่พฤติกรรมของนักการเมืองและผู้เลือกตั้ง

“เปียงเบน” ไปจาก “ประชาธิปไตยที่ถูกต้อง” ทำให้ชนชั้นกลางคิดว่าสาระของรัฐบาลคือคุณธรรมและความสามารถ หาใช่เรื่องของการได้เอาดีจากประชาชนไม่ และมีจำนวนมากทีเดียวที่เห็นว่ารัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งนั้นแทบจะไม่มีทางเป็นรัฐบาลที่มีคุณธรรมและความสามารถได้เลย

ชนชั้นกลางนั้นไม่ได้เห็นว่านักการเมืองเท่านั้นที่ทำให้ประชาธิปไตยมีปัญหา พวกเขาเห็นว่าปัญหาอีกส่วนหนึ่งอยู่ที่ทหาร แต่สิ่งที่ทำให้คนชั้นกลางของเราต่างไปจากพรรคพวกของเขาในประเทศที่ประชาธิปไตยมั่นคงแล้ว ก็คือความคิดที่ว่านักการเมืองก็มีทั้งดีและเลวฉันทหารที่ยึดอำนาจก็มีทั้งที่ดีและเลวฉนนั้น ในสายตาของพวกเขาทหารที่ทำการรัฐประหารไม่ได้เลวร้ายไปกว่านักการเมืองที่ฉ้อฉล คดโกง หรืออาจจะเลวน้อยกว่าเสียด้วยซ้ำหรืออีกนัยหนึ่งก็คือสำหรับชนชั้นกลางไทยแล้ว ความชอบธรรมของระบอบการปกครองหนึ่งๆ ไม่ขึ้นอยู่กับลักษณะกระบวนการในการได้อำนาจนั้นมา (จะเป็นการเลือกตั้งหรือการรัฐประหารก็ไม่ต่างกันมากนัก) หากกลับอยู่ที่การกระทำของรัฐบาล (ความซื่อสัตย์สุจริตและผลงานที่มีประสิทธิภาพ) มากกว่า

เมื่อเป็นเช่นนี้ ชนชั้นกลางจึงไม่ได้เป็นเพียงผู้ที่คอยตรวจสอบวิพากษ์วิจารณ์ “ตัวปัญหา” สองตัว (นักการเมืองกับทหาร) ในระบบการเมืองไทยเท่านั้น ที่จริงพวกเขาเองเป็น “ส่วนหนึ่งของปัญหา” ประชาธิปไตยไทย

สิ่งที่ชนชั้นกลางทั่วไปเห็นว่าเป็นพฤติกรรม “เปียงเบน” หรือ “ไม่ถูกต้อง” ของนักการเมืองและผู้เลือกตั้งนั้น แท้ที่จริงเป็นภาพสะท้อนของเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมของชนบทไทย การที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนหนึ่งจะได้รับชัยชนะหรือไม่ นั่น มิได้ขึ้นอยู่กับค่าหวานเงินไปทั่วทุก

หมู่บ้าน ในลักษณะ “ซื้อขาย” แต่อยู่ที่ว่าเขาจะต้องรู้จักแบบแผนความสัมพันธ์ของ “ระบบอุปถัมภ์” ด้วย การตัดสินใจลงคะแนนเสียงให้ผู้สมัครคนใดนั้นเป็นการตัดสินใจตามสายความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่มีอยู่ ไม่ใช่การตัดสินใจตามแนวอุดมการณ์หรือนโยบายของพรรคตามที่ชนชั้นกลางต้องการความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์นี้มีมาก่อนที่จะมีการเลือกตั้งเสียอีก ชาวชนบทที่ขาดแคลนทั้งทางด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงทางสังคมจะต้องสังกัดอยู่ในเครือข่ายอุปถัมภ์ของผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าของร้านค้า ครูโรงเรียนในหมู่บ้าน และเจ้าอาวาส เครือข่ายโยงใยความสัมพันธ์ส่วนบุคคลเหล่านี้ได้กลายเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นซึ่งทำตัวเป็นผู้อุปถัมภ์กับชาวไร่ชาวนาซึ่งเป็นบริษัทบริวาร การเลือกตั้งเพียงแต่เป็นแง่มุมใหม่ๆ ที่เข้าสวมลงในความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เหล่านี้

สิ่งที่บรรยายมาในข้างต้นนี้เกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์และเหตุผลทางสังคมวิทยาที่ทำให้ชาวชนบทมักจะเลือกผู้แทนชนิดที่ชนชั้นกลางมองว่า “ซื้อเสียง” “ไม่มีคุณภาพ” หรือ “น้ำเน่า” นั้นเวลานี้ก็ไม่ใช้ความรู้ใหม่ อันที่จริงแ่งคิดเหล่านี้ได้จากการใคร่ครวญสถานการณ์ในชนบทในยุคที่มีการกล่าวหาว่ามีการ “ซื้อขายเสียง” กันมากมายนี้เอง แต่ประเด็นที่อยากย้ำก็คือว่า ถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องเลิกมองว่าทุกชนชั้นทุกกลุ่ม ล้วนมองประชาธิปไตยเหมือนกันหมด แท้ที่จริงแล้วแต่ละกลุ่มมองประชาธิปไตยแตกต่างกันไป และมักจะขัดแย้งกันเพราะมุมมองที่ต่างกันนี้ มองในแง่หนึ่งแล้ว ปัญหาใจกลางของประชาธิปไตยทุกวันนี้คือ ความขัดแย้งระหว่างชาวไร่ชาวนาในชนบท กับ ชนชั้นกลางในเมือง ในปัญหาที่สะท้อนต่อประชาธิปไตย

ในทัศนะของชนชั้นกลาง การที่ชาวชนบท

เอาคะแนนเสียงของเขาแลกกับเงินหรือผลประโยชน์อื่นๆ ที่นักการเมืองและผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นเสนอให้มาเป็นพฤติกรรมกรรมการเลือกตั้งที่เบี่ยงเบนไปจากกระบวนการประชาธิปไตยในอุดมคติ เป็นพฤติกรรมที่น่าอับอาย ไร้คุณธรรม แต่สำหรับคนยากจนในชนบทแล้ว สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องธรรมชาติ ธรรมดา ทั้งสอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคมของพวกเขา

ปัญหาการซื้อขายเสียง และคอร์รัปชัน อันถือกันว่าเป็นจุดอ่อนฉกรรจ์ ของประชาธิปไตยไทยนั้น ไม่ได้เกิดจากความยากจน ไร้เงลาขาดความรู้ของประชาชนในชนบท หรือเกิดจากความกระหายอำนาจของนักการเมืองโดยตรง แต่เกิดจากการที่ว่าชนชั้นกลางและคนในชนบทมีทัศนคติต่อประชาธิปไตยที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ปัญหาก็คือ คนในชนบทคือผู้เลือกตั้งส่วนใหญ่ของประเทศ คือผู้ตัดสินใจว่าใครจะเป็นนักการเมืองที่ประสบความสำเร็จ คือผู้ตัดสินใจว่าใครจะเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ใครจะอยู่ในข่ายเป็นรัฐมนตรี พูด่างๆ ว่าพวกเขาเป็น “ผู้แต่งตั้ง” รัฐบาล ส่วนคนชั้นกลางนั้นเป็นคนส่วนน้อยของประเทศ เสียงของพวกเขาในการเลือกตั้งนั้นน้อยมาก แต่การที่พวกเขามีฐานะเศรษฐกิจ และการศึกษาสูง เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคความคิดเห็นทางการเมืองที่สำคัญในสังคม ทำให้พวกเขามีน้ำหนักทางการเมืองสูง แม้ว่าชนชั้นกลางจะไม่ใช่ “ผู้แต่งตั้ง” รัฐบาล แต่พวกเขาอาจจะ “วิโธ” หรือ “ปฏิเสธ” รัฐบาลที่เกิดจากคะแนนเสียงการเลือกตั้งของคนในชนบทได้ด้วยการตีเนียน ยิ่งถ้าการวิพากษ์วิจารณ์ของชนชั้นกลางมีขึ้นในช่วงที่รัฐบาลขัดแย้งกับคณะทหารอยู่ด้วย รัฐบาลก็จะระส่ำระสายหนัก ดังนั้น เราจึงอยู่ในสภาพที่ทัศนคติต่อประชาธิปไตยของผู้ที่ “ให้กำเนิด” รัฐบาล (คนชนบท) กับผู้ที่ “กำหนดเสถียรภาพ” ของรัฐบาล (คนชั้นกลาง) นั้น ขัดแย้งกัน และนี่คือรากฐาน

ของปัญหาประชาธิปไตยไทยในขณะนี้

คนชั้นกลางนั้นมักจะลืมนึกว่าประชาธิปไตยที่เขาต้องการนั้นต้องอยู่ในสังคมซึ่งประกอบไปด้วย “ปัจเจกบุคคล” ที่มีความคิดเป็นอิสระไม่ต้องฟังฟังใคร และสามารถมองความสัมพันธ์ที่มีกับผู้อื่นได้อย่างแยกแยะเป็นส่วนๆ โดยไม่นำแต่ละส่วนมาเกี่ยวข้องกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องไม่เอาเรื่องความสัมพันธ์ทางอื่นมาเกี่ยวข้องกับเรื่องทางการเมือง ในส่วนที่เป็นข้อวินิจฉัยทางการเมืองจึงตั้งอยู่บนตรรกะเรื่องนโยบายและหลักการได้ ซึ่ง “ปัจเจกบุคคล” ที่ว่ามานี้ก็คือคนชั้นกลาง (หรือคนในชั้นที่สูงกว่านี้) นั่นเอง กล่าวอีกนัยหนึ่ง “ประชาธิปไตยที่ถูกต้อง” ที่นักวิชาการ สื่อมวลชนผู้มีการศึกษา ชาวเมือง ต้องการ ก็คือ “ประชาธิปไตยชนชั้นกลาง” มันจะทำงานอย่างไร พวกเขาต้องการก็ต่อเมื่อมันอยู่ในสังคมเมืองหรือสังคมคนชั้นกลางเท่านั้น

สำหรับชาวไร่ชาวนาในชนบทนั้น พวกเขาไม่ได้มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคม พอที่จะอยู่แบบ “ปัจเจกบุคคล” ที่เป็นอิสระทางความคิด และมองความสัมพันธ์ทางการเมืองอย่างแยกขาดจากความความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ชาวชนบทนั้นอยู่กันเป็นชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมักจะอยู่กันแบบเป็นเครือข่ายระบบอุปถัมภ์ซึ่งโยงใยผู้ที่อยู่สูงกว่าในทางเศรษฐกิจสังคมเข้ากับผู้ที่อยู่ต่ำกว่า ชาวชนบทนั้นไม่อาจจะดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่ยอมรับอำนาจและความช่วยเหลือของ “ผู้อุปถัมภ์” ทั้งไม่อาจแยกแยะ “บุญคุณ” ในเรื่องอื่นๆ ออกจากข้อวินิจฉัยทางการเมืองได้ การลงคะแนนเสียงให้ผู้มีบุญคุณ (ไม่ว่าจะมาในรูปแบบความช่วยเหลือเกื้อกูลมานานนานหรือในรูปเงินทองที่ให้มาในระหว่างเลือกตั้ง) จึงมิใช่สิ่งที่ผิดสำหรับเขา ตรงกันข้าม การไม่ลงคะแนนเสียงให้กับผู้ที่สร้างบุญคุณกับเขาไว้ในทางอื่นต่างหากที่เป็นสิ่งผิด การที่คนชั้นกลางเสนอให้

ชาวชนบทพิจารณาผู้เลือกตั้งตามมาตรฐานทางการเมืองล้วนๆ จึงเท่ากับบอกให้เขาแยกเรื่องการเมืองออกจากส่วนอื่นๆ ของชีวิต ซึ่งเขาทำได้ยาก และการที่บอกให้ชาวบ้าน “รับเงิน หรือความช่วยเหลือ” แต่ไม่ต้องลงคะแนนเสียงให้ก็เท่ากับบอกให้เขา “โกง” หรือ “ทุจริต” การเลือกตั้ง

สาเหตุหลักที่ประชาธิปไตยต้องล้มเหลว นั้น ไม่ใช่เพราะประชาชนยากจนและขาดความรู้ความเข้าใจ หรือเพราะคนร่ำรวยใช้ประโยชน์จากประชาธิปไตยไปในทางที่ผิดมากเท่ากับที่ชนชั้นกลางเองเอาความคิดของตนเกี่ยวกับประชาธิปไตยไปครอบงำกับทั่วทั้งสังคม เมื่อพวกเขาวิพากษ์วิจารณ์นักการเมืองและประชาชนผู้เลือกตั้ง พวกเขาทำด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์ เขาเชื่อว่าการวิพากษ์วิจารณ์จะทำให้ประชาธิปไตยมีการปรับปรุงแก้ไข แต่พวกเขาไม่ได้ตระหนักว่าการวิพากษ์วิจารณ์อย่างไวแ่งมุ่งทางสังคมวิทยาย่อมทำให้มีการมองประชาชนและนักการเมืองไปในทางลบเกินความเป็นจริง นอกจากนั้นการที่พวกเขาคิดว่าภารกิจหลักอยู่ที่การวิพากษ์วิจารณ์จุดอ่อนของระบอบประชาธิปไตยอย่างเต็มที่ก็เสมือนกับว่าพวกเขาไม่รู้จักปัญหาหลักปัญหารองในความเป็นจริงแล้วผู้ที่ได้ประโยชน์จากการวิพากษ์วิจารณ์ระบบประชาธิปไตยของพวกเขา ก็คือ คณะทหารที่จะหยิบยกเอาสิ่งเหล่านี้เป็นบทพิสูจน์ว่าการเมืองในระบอบประชาธิปไตยมีปัญหาหรือกระทั่งไม่มีความเหมาะสมสำหรับสังคมไทยเลย และใช้สิ่งเหล่านี้เป็นข้ออ้างที่จะเข้าแทรกแซงทางการเมือง ในประเทศที่กระบวนการประชาธิปไตยเปราะบาง ส่วนกองทัพเข้มแข็งทางการเมือง ย่อมมีแต่ทหารแต่ฝ่ายเดียวที่จะได้ประโยชน์จากการวิพากษ์วิจารณ์ประชาธิปไตยในลักษณะที่ปัญญาชนและสื่อมวลชนของชนชั้นกลางไทยได้ทำมาตลอดทศวรรษที่แล้ว

การกล่าวเช่นนี้ย่อมไม่ได้หมายความว่า

เราไม่ควรค้นหาหรือหยาบยกข้อบกพร่องของระบบประชาธิปไตยมาพูดกัน ประเด็นอยู่ที่ว่าเราควรจะเริ่มจากการมองปัญหาที่ระบบและเน้นถึงสาเหตุทางสังคมวิทยาของปัญหา มากกว่าการย้ำถึงจริยธรรมและปัญหาระดับบุคคลของนักการเมืองและผู้เลือกตั้ง เราควรให้ความสนใจต่อพัฒนาการในทางที่ดีของระบบประชาธิปไตยของเราให้มากกว่า การวิพากษ์วิจารณ์จุดอ่อนข้อบกพร่อง และในการวิพากษ์วิจารณ์ระบบประชาธิปไตยนั้นไม่ควรจะมองจากแง่มุมของทฤษฎีเชิงปทัสสถานแต่ถ่ายเดียว และจะต้องมองมันอย่างมีพัฒนาการในเชิงเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ด้วย เราควรตระหนักว่าทั้งในประเทศประชาธิปไตยและประเทศประชาธิปไตยเกิดใหม่ทั้งหลายต่างก็เคยเผชิญกับปัญหาข้อบกพร่องของประชาธิปไตยอย่างที่เรากำลังเผชิญอยู่นี้ นอกจากนั้นแล้วปัญหาต่างๆ ที่เราคิดว่าเป็นข้อบกพร่องของประชาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องคอร์ปชั่น การเล่นพรรคเล่นพวก ความไร้ประสิทธิภาพของการบริหารก็เคยเกิดขึ้นในยุคสมัยที่ประเทศไทยอยู่ภายใต้ระบอบเผด็จการมาแล้วทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม ชนชั้นกลางคงจะไม่เปลี่ยนแปลงทัศนคติที่เคยมีต่อปัญหาประชาธิปไตยได้เร็วนัก เราจึงต้องคิดค้นและเร่งสร้างกลไกสถาบันที่จะนำมาซึ่งระบบการปกครองที่มีคุณธรรมและประสิทธิภาพพ้องที่คนชั้นกลางต้องการ อันจะเป็นการป้องกันไม่ให้พวกเขาหวนไปเป็นพันธมิตรกับฝ่ายทหารในระยะเฉพาะหน้านี้ เราต้องมีกฎเกณฑ์และมาตรการที่จะจัดการกับปัญหาคอร์ปชั่นและการซื้อเสียงอย่างได้ผล ขณะเดียวกันก็เร่งหาวิธีการที่จะให้ได้มาซึ่งผู้แทนราษฎรที่มีความสามารถและคุณสมบัติที่คนชั้นกลางต้องการให้มากขึ้น ซึ่งในประเด็นเหล่านี้ได้มีผู้เสนอความเห็นต่างๆ ไว้มาก ไม่ว่าจะเป็นการตั้งองค์กรขึ้น

มาดูแลการเลือกตั้ง ตลอดจนข้อเสนอที่จะให้มีการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเบอร์เดียวคนเดียว หรือให้ขยายเขตการเลือกตั้งให้เป็นเขตที่ใหญ่ขึ้นเพื่อให้คนดีที่มีชื่อเสียงและความสามารถในแบบฉบับของชนชั้นกลางมีโอกาสได้รับการเลือกตั้งเข้ามามากขึ้น แต่ชนชั้นกลางจะต้องตระหนักว่าถึงแม้จะมีกลไกและมาตรการเหล่านี้แล้ว ข้อบกพร่องของระบบประชาธิปไตยก็คงไม่หมดไปโดยง่ายในทันที เพราะตราบดีที่ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทางเศรษฐกิจสังคมระหว่างเมืองกับชนบทยังดำรงอยู่ ปัญหาประชาธิปไตยที่กล่าวมาข้างต้นก็จะยังดำรงอยู่ต่อไป ดังนั้นถ้าคนชั้นกลางมุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์ประชาธิปไตยให้ได้ตามที่เขาคิดต้องการจริงๆ แล้ว เขาจะต้องสนับสนุนการพัฒนาชนบทอย่างจริงจัง เพื่อที่จะเปลี่ยนชนบทที่เต็มไปด้วยระบบอุปถัมภ์และความสัมพันธ์แบบพึ่งพิง ให้กลายเป็นเมืองขนาดเล็กของเกษตรกรชนชั้นกลาง หรือคนงานที่มีรายได้พอเพียง

กว่ายี่สิบปีมาแล้วที่เราได้เห็นการต่อสู้ที่ต้องเสียเลือดเนื้อและชีวิตเพื่อประชาธิปไตยในท้องถนนของกรุงเทพมหานครหลายต่อหลายครั้ง แต่การต่อสู้ที่ซัดเซตาคารมของประชาธิปไตยไม่ได้อยู่ที่เมืองกรุง หากแต่อยู่ที่ชนบทอันไพศาล และไม่ใช่ว่าการต่อสู้เพียงข้ามวันข้ามคืน หากต้องอาศัยการเปลี่ยนโฉมหน้าทางเศรษฐกิจสังคมของชนบทอย่างสิ้นเชิงซึ่งกระบวนการนี้คงต้องใช้ความพยายามอย่างหนักหน่วงไม่ขาดสาย ประชาธิปไตยชนิดที่คนชั้นกลางต้องการนั้นจักได้มาก็ต้องอาศัยการสร้างพันธมิตรกับชาวชนบท เข้าใจปัญหาเขา ความคิดเขา และแก้ปัญหาให้เขา ที่สำคัญที่สุด คือ จะต้องสร้างการปกครองท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพที่ตอบสนองความต้องการต่างๆ ของเขา โดยไม่ต้องไปพึ่งพิงระบบอุปถัมภ์เช่นที่เป็นมา ประชาธิปไตยที่มีคุณธรรมและความสามารถอย่างที่ชนชั้นกลางต้องการ จะต้องเคียง

คู่ไปกับประชาธิปไตยที่มุ่งหาความเป็นธรรมใน
สังคม และความเท่าเทียมทางเศรษฐกิจซึ่ง
ชาวชนบทต้องการ

คลังแห่งภูมิปัญญา

วารสารธรรมศาสตร์ฉบับเก่าๆ ยังมีให้เลือกซื้อในราคาพิเศษ
ผู้สนใจติดต่อขอทราบรายละเอียดโดยตรงที่
โครงการวารสารธรรมศาสตร์ อาคารอนุทประสงค์ ชั้น 5
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ 10200 โทร. 221-6171-80 ต่อ 4201

